

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ISSN 2523-4625

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Серія
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

<https://doi.org/10.32689/2523-4625>

Випуск 1 (57)
2019

Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2019

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43

Об'єднана Редакційна Рада видання Наукові праці МАУП
М. Н. Курко, д-р юрид. наук, проф. — Голова Ради

Заступники Голови

Є. О. Романенко, д-р наук з держ. упр., проф.
М. Ф. Гончаренко, канд. екон. наук, доц.
А. М. Кислий, д-р юрид. наук, проф.
О. І. Дацій, д-р екон. наук, проф.
І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.

Редакційна колегія серії Політичні науки

Головатий Микола Федорович, д-р політ. наук, проф., завідувач кафедри політології, соціології та соціальної роботи, Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ. — **Головний редактор.**

Бідзюра Іван Павлович, д-р політ. наук, проф., директор Навчально-наукового інституту міжнародних відносин і соціальних наук Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ.

Бондар Юрій Володимирович, канд. політ. наук, доц., завідувач кафедри соціальних комунікацій Інституту журналістики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Варзар Іван Михайлович, д-р політ. наук, проф., факультет політології та права, професор кафедри політичних наук, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, м. Київ.

Куташев Ігор Вікторович, д-р політ. наук, проф., проф. кафедри політології Навчально-наукового інституту міжнародних відносин і соціальних наук, Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ.

Перегида Євген Вікторович, д-р політ. наук, проф., завідувач кафедри політичних наук, Київський національний університет будівництва і архітектури.

Піляєв Ігор Славович, д-р політ. наук, проф., проф. кафедри політології, соціології та соціальної роботи, Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ.

Ткач Олег Іванович, д-р політ. наук, проф., проф. кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Третяк Олексій Анатолійович, д-р політ. наук, доц., завідувач кафедри політології, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро.

Лікарчук Дарія Сергіївна, канд. політ. наук, доц. кафедри міжнародних відносин, заступник декана факультету міжнародних відносин, Київський національний університет культури і мистецтв.

Пнаток Микола Миколайович, д-р політ. наук, проф. кафедри політології, Національний університет “Києво-Могилянська академія”, м. Київ.

Випуск рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 9 від 25 вересня 2019 р.)

Видання індексується Google Scholar

Наукові праці МАУП. — Серія : Політичні науки. — 2019. — Вип. 1 (57). — Київ : МАУП, ДП “Вид. дім “Персонал”, 2019. — 72 с.: іл. — Бібліогр. у кінці ст. — Виходить 4 рази на рік.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку політології. Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” (Серія “Політичні науки”) за наказом Міністерства освіти і науки України визнано як фахове видання з політичних наук (наказ МОН № 326 від 04.04.18 дод. 9).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2019
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2019

ЗМІСТ

Автори випуску	4
Головатий М. Ф. <i>Парадигмальні особливості взаємовідносин політики і права як базові засади формування державного управління в Україні на сучасному етапі державотворення: теоретико-методологічний аспект і соціальна практика</i>	5
Гула Р. В. <i>Феномен сталінізму в сучасному науковому дискурсі: проблеми, парадокси, суперечності</i>	26
Савойська С. В. <i>Інституціональний контекст формування та розвитку моделі мовної політики</i>	32
Ганак М. <i>До проблеми формування концептуальних засад ефективної інноваційної моделі державного управління закладом вищої освіти</i>	41
Гусейнов Т. <i>Условия формирования и развития гражданского общества в современной Украине</i>	45
Карпюк С. В. <i>Політична еліта і бюрократія: спільне і особливе у процесі державотворення</i>	54
Petriaiev O. S. <i>Migration challenges to common european identity: between myths and reality</i>	59

АВТОРИ ВИПУСКУ

THIS ISSUE'S AUTHORS

- **Ганак Міхал** — докторант, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0001-6948-6238> — 41
- **Головатий Микола Федорович** — д-р політ. наук, проф., завідувач кафедри політології, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0003-1378-8776> — 5
- **Гула Руслан Володимирович** — д-р істор. наук, доц., професор кафедри філософії, Харківський нац. ун-т повітряних сил ім. Івана Кожедуба. <https://orcid.org/0000-0002-8177-1565> — 26
- **Гусейнов Талех** — докторант, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0002-3550-3228> — 45
- **Каршок Сергій Васильович** — аспірант, МАУП, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0002-7669-1624> — 54
- **Петряєв Олексій Сергійович** — викладач кафедри теорії та практики управління Нац. технічного ун-ту України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”, аспірант Нац. Інституту Стратегічних Досліджень, м. Київ. <https://orcid.org/0000-0001-6561-2647>
<https://fsp.kpi.ua/ua/faculty/petryayev-oleksij-sergijovich/> — 59
- **Савойська Світлана Василівна** — канд. істор. наук, д-р наук у галузі політології, професор кафедри політології, соціології та соціальної роботи, МАУП, докторант Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка. <https://orcid.org/0000-0002-5728-0686> — 32
- **Hanak Mixal** — doctoral student, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0001-6948-6238> — 41
- **Holovaty Mykola F.** — Doctor of Political Sciences, Professor, Head of Department, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0003-1378-8776> — 5
- **Hula Ruslan** — Doctor of History, Doctor, Professor of Philosophy Department, Ivan Kozhedub Kharkiv National University of the Air Force. <https://orcid.org/0000-0002-8177-1565> — 26
- **Guseynov Taleh** — Ph.D. student, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0002-3550-3228> — 45
- **Karpyuk Sergiy V.** — postgraduate student, IAPM, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0002-7669-1624> — 54
- **Petriaiev Oleksii S.** — Lecturer of the Department of Theory and Practice of Management of the National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky”, postgraduate student of the National Institute for Strategic Studies, Kyiv. <https://orcid.org/0000-0001-6561-2647>
<https://fsp.kpi.ua/ua/faculty/petryayev-oleksij-sergijovich/> — 59
- **Savoysyka Svitlana V.** — Candidate of Historical Sciences, Doctor of Science in Political Science, Professor of the Department of Political Science, Sociology and Social Work, IAPM, doctoral student of Lviv National University named after I. Franko. <https://orcid.org/0000-0002-5728-0686> — 32

М. Ф. ГОЛОВАТИЙ

<https://orcid.org/0000-0003-1378-8776>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПАРАДИГМАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМВІДНОСИН ПОЛІТИКИ І ПРАВА ЯК БАЗОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ І СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2019, вип. 57(1), с. 5–25

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-01/57-05-25>

Об'ємно і предметно уявити собі специфічні особливості формування якісно нової, сучасної моделі державного управління в Україні неможливо без теоретико-практичних акцентів, що стосуються трансформацій, модернізацій держав і суспільств у ХХІ столітті, вибудови нової парадигми взаємодії політики і права, визначення шляхів і засобів правового конституювання держави, влади, суспільства.

Політичні, суспільні трансформації, пов'язані зі станом країн, держав, суспільств (соціумів) — надто поширене і складне явище, що потребує постійного, притаманного конкретним часовим вимірам, місцю, ситуації, найперше наукового теоретичного осмислення. Без такого осмислення реальні, практичні кроки в організації державного управління, адекватно потребам людини і суспільства, організації прогресивного поступального розвитку великих людських спільнот будуть непродуктивними, а то і взагалі хибними, марними. Підтвердження такої аксіомі знаходимо у працях таких відомих зарубіжних фахівців у галузі політики, права, політичної модернізації, державного управління, менеджменту, як Г. Алмонд, Г. Атаманчук, С. Верба, К. Гаджієв, Д. Голд, С. Гантінгтон, Р. Даль, Р. Дарендорф, Л. Пай, Д. Рюшмейер, Е. Хейвуд, Ф. Шміттер та ін., а в сучасній Україні — у працях В. Авер'янова, В. Бабкіна, В. Горбуліна, П. Мироненка, М. Михальченка, О. Новакової, А. Селіванова, В. Селіванова, В. Якушика та ін.

Окремо зазначимо наукові праці, в яких розглядаються: а) трансформаційні процеси, пов'язані з політичними процесами країн та формами правління (П. Мироненко [24], В. Скрипник [35]); б) питання взаємин держав і суспільств (В. Бакуменко, А. Міхненко [38], Є. Хейвуд [39]); г) пробле-

ма типологізації держав і форм державного управління (В. Якушик [42]); д) суть і сучасні трансформаційні процеси у сфері права (Ю. Шемшученко [40]) та ін.

Як висловлюється видатний філософ ХХ ст. А. де Токвіль, за усіма творцями демократичного суспільного розвитку стоїть така важлива функціональна програма: “Розвивати демократію — оживляти переконання, зберігати традиції, регулювати імпульси, змінювати крок за кроком відсутність суспільного досвіду знанням справ і сліпі інстинкти розумінням істинних інтересів; адаптувати правління до часу і місця; видозмінювати його у відповідності з обставинами та індивідуальними інтенціями” [44, 7].

Зазначена та подібні їй сентенції стосуються проблем стану і долі переважної більшості держав світу у ХХІ ст., проблем трансформації політичних систем різних країн, формування принципово інших взаємин держав і суспільств, розвитку демократичних та інших процесів, які величезною мірою пов’язані з державним управлінням, його трансформаціями.

Більш предметно і об’ємно уявити собі специфічні особливості формування якісно нової, сучасної моделі державного управління в Україні неможливо без теоретико-практичних акцентів, що стосуються трансформацій, модернізацій держав і суспільств у ХХІ ст., вибудови нової парадигми взаємодії політики і права, визначення шляхів і засобів правового конституювання держави, влади, суспільства. В такому логічному контексті і спробуємо проаналізувати існуючі питання і проблеми.

Держава як суспільно-політичний феномен: проблеми модернізації на сучасному етапі. Оптимальним визначенням поняття “держава” є таке: це форма політичної організації суспільства, основне знаряддя політичної влади [7, 187]. Дещо ширше таке визначення дається видатним німецьким філософом Г. Гегелем, який під державою розуміє: базовий інститут політичної системи і політичної організації суспільства; форму політичної організації суспільства; знаряддя влади; офіційного представника громадянського суспільства. Це досить об’ємне, складне, однак цілком зрозуміле пояснення феномену “держава”.

Важливішим інструментом, яким користується держава у процесі організації життя країни, людини, суспільства, є державна політика — “дії органів державної влади з вирішення проблем, які найоптимальніше сприяють реалізації інтересів суспільства” [5, 9], або “відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність уряду щодо певної проблеми, яка здійснюється ним безпосередньо чи опосередковано і впливає на життя суспільства” [32, 14]. Останнє визначення максимально “заземлене” на суб’єкт державного управління.

Основними інструментами (механізмами) здійснення державної політики є законодавчі і нормативні акти; послуги; гроші; податки та інші економічні важелі; умовляння (пропаганда, публічна політика тощо). Законодавчі та різноманітні нормативні акти при цьому — найважливіший інструмент, завдяки якому у державі, у соціумі регулюється життя людей. Зазначимо, що прийняття законів і актів є винятковою прерогативою саме влади, дер-

жави; приватні особи до цього процесу доступу не мають. Це підтверджує винятковий статус права у процесі творення і функціонування держави, його пріоритет над іншими засадами державотворення. Право, — зазначає відомий російський політолог, фахівець у галузі державного управління Г. Атаманчук “виступає найбільш випробуваним і дієвим інструментом впорядкування, організації і підтримки можливої раціональності і ефективності громадської життєдіяльності” [2, 117]. Звідси, бажання формувати не просто демократичну, але й правову державу, а також розуміння того, що будь-які державно-управлінські дії мають вимірятися за нормами і вимогами права. Тим більше, коли мова йде про становлення правових держав. Це досить неоднозначний, складний і довготривалий процес, який специфічно відбувається у державі, суспільстві, що радикально трансформується. В кінцевому варіанті це має бути держава, в якій: а) конституційно, законодавчо максимально, повно, об’ємно закріплені права людини; б) діє в суспільстві право, яке виражає волю максимальної більшості людей (громадян), відображає і захищає їх ідеали, цінності, інтереси; в) оптимально врегульовані відносини людини (громадянина) і суспільства (людини і держави); г) існує високого рівня взаємна відповідальність особи і держави за загальний суспільний стан; д) сформована належна і необхідна політична культура більшості громадян; е) існує чіткий розподіл функціональних повноважень між різними органами влади на основі підпорядкування закону; є) існує відповідна юридична захищеність людини; ж) високий суспільний авторитет, довіру мають судові органи; існує обов’язкове дотримання фактично усіма громадянами законів і підзаконних актів [12; 37]. Вочевидь, що найперше виділити певний один з перерахованих компонентів — надто складно. І все ж, є два досить вирішальних: правова свідомість і правова культура громадян і суспільства в цілому. До правової свідомості віднесемо сукупність притаманних більшості людей правових ідей, поглядів, знань, уявлень, переконань, світоглядно-ціннісних орієнтацій, що детермінують усе життя людини. А правова культура — це певний сукупний правовий досвід людини, суспільства, ґрунтуючись на яких вони взаємодіють. “Динамізм розвитку правової культури, — пишуть А. Скуратівський і В. Скуратівський, — є важливою передумовою як формування правової держави, правового розвитку особистості, правового поступу взагалі, так і глибинних трансформаційних перетворень, що відбуваються в Україні, загального прогресу суспільства” [12, 466]. До цього можна додати хіба що те, що правова культура визначальним чином має бути спрямована на визнання і максимальне утвердження пріоритетної ролі саме природних прав людини в розвитку особистості, суспільства, держави. Йдеться про незастережене “право на індивідуальність” кожного, і, одночасно, на узгодження процесу реалізації цього права із загальносуспільними правами, оскільки всяк суцільний існує не сам по собі, але у суспільстві.

Суспільство як цілісна соціальна система.

Досить часто суспільство розуміють спрощено як звичайну сукупність людей, що мешкають на певній території, називаючи це соціальною системою. Дещо складнішими у теоретичному відношенні видаються такі визначення

соціальної системи: а) сукупність індивідів, на основі певної єдності умов життєдіяльності [29, 332]; б) цілісне соціальне утворення (особистість, соціальна група, соціальна спільність, суспільство), основним елементом якого є люди, їхні зв'язки та взаємовідносини” [36, 19].

Існують окремі досить оригінальні визначення суспільства як соціальної системи: Е. Дюркгейм — надіндивідуальна духовна реальність; М. Вебер — взаємодія людей, які є продуктом соціальних дій, тобто орієнтованих на інших людей; К. Маркс — сукупність відносин та зв'язків між людьми у процесі їх соціальної діяльності; В. Канке — сукупність людей у межах ними ж здійснюваної системи соціальних дій.

З політико-правової точки зору, — аби усвідомити саме на якій політичній доктрині та правових засадах функціонує суспільство, — слід мати на увазі, що залежно від стадії свого політичного, економічного і соціального розвитку суспільства поділяють на традиційні, перехідні, сучасні. Що ж до сучасних суспільств, то акцентуємо увагу на тому, що вони є закритими, відкритими, зрілими, занепадаючими тощо. Тут чіткої класифікації фактично немає, хоча найчастіше ведуть мову про два види суспільств: закриті і відкриті.

Закрите суспільство (К. Поппер) — це суспільство з великою кількістю різних табу, заборон, обмежень. Таке суспільство почало розбудовуватися після 1917 р. у Росії і проіснувало фактично до кінця ХХ ст. як яскраво виражене авторитарне, навіть тоталітарне утворення.

Відкрите суспільство — суспільство з максимально розвиненими демократичними засадами життя, з відповідними правами і свободами людей, їх забезпеченням і захистом.

Зріле суспільство визначається зазвичай за певними критеріями. Так у західній Європі це: валовий внутрішній продукт (на душу населення); щорічний приріст ВВП; стан розвитку ринкової економіки; наявність розвиненої багатопартійної демократії; відповідні соціальні стандарти (пенсії, охорона здоров'я, освіта, стан смертності, тривалість життя); технологічне забезпечення виробництва, збереження природи тощо.

Іноді, особливо у публіцистичному плані, суспільства класифікують за відповідною системною природою, національними ознаками (українське, німецьке, англійське, американське тощо), або і за релігійною ознакою — християнське, мусульманське, іудейське, буддійське тощо.

Існують і менше науково означені, пояснені, але часто вживані означення суспільств: “суспільство споживання”, “постділове суспільство”, а нині все більш популярні терміни — “постіндустріальне”, “інформаційне”, “відкрите” суспільства. Це — проблеми окремого теоретичного аналізу — предметного і глибокого.

Коли ми говоримо про ту чи іншу сучасну модель суспільства, то неодмінно враховуємо, що на її характер і особливості суттєво впливають головним чином три важливих аспекти: 1) майже тотальна криза, що торкнулася більшості сфер життя людства; 2) велика залежність розвитку суспільств від освіти, науки, культури, ціннісних орієнтирів; 3) стан реальної демократії, її характер та вияви у конкретному суспільстві.

Врешті, аналізуючи і розробляючи правові основи, засади функціонування сучасних суспільств, варто брати до уваги, що є традиційні і модернізовані суспільства (поміж ними — суспільства так званого, трансформаційного стану). Останніх суспільств у світі найбільше.

Ознаками традиційного суспільства є:

- просте відтворення;
- наявність переважно ремісничих технологій;
- домінування общинно-корпоративних цінностей;
- поважливе ставлення до авторитету, традицій (особливо суто національних);
- помітна орієнтація на історичне минуле;
- спонтанні, невеликі соціальні зміни.

Ознаками модернізованого суспільства називають:

- максимально широку свободу діяльності людини;
- завершення індустріалізації, інформатизації виробництва, перехід до ринкової системи господарювання;
- принципові зміни у структурі зайнятості населення;
- помітне піднесення ролі науки, знань, інформації;
- науково обґрунтована прогресивна система управління суспільством, окремими його сферами [8, 28].

З тим, аби суспільство успішно розвивалося, особливо в період його трансформацій, радикальних змін, право, у його цілісному, комплексному характері, і вияві, має найперше обґрунтувати, яким є або має бути політичний режим в країні: демократичний, авторитарний, тоталітарний, перехідний. Всі інші правові засади і орієнтири розвитку суспільства є фактично похідними від названих. Підкреслимо, що трансформація сучасних держав і суспільств, в тому числі українського, спричиняє радикальну зміну статусу та функціональних засад діяльності усіх суб'єктів суспільного життя, змінює характер відносин між ними. За великим рахунком, основною засадою, що об'єктивно спричиняє зазначені складні й неоднозначні соціально-суспільні процеси є корінна зміна відносин між громадянином і державою, або між державою й громадянським суспільством. За таких обставин реально постає питання про зміну старої (традиційної) форми управління усіма суспільними процесами нового, яка б обстоювала таку систему відносин. Це сповна стосується управління людьми і загалом державного управління безпосередньо. Стара форма управління, в тому числі й державного, базується на стандартних принципах, засадах і технологіях, як зазначив Ч. Макміллан, коли робота виконується машинами, а не людьми [21, 190–191]. Але будь-яке управління — це управління глибоко наукове, інноваційне, технологічно і організаційно переоснащене. У центрі такого управління знаходиться людина. Людиноцентричний аспект в управлінні, в тому числі в управлінні державному, нині є вирішальним.

Політика і право — основні засади державотворення і управління державно-суспільними процесами в країні.

Спочатку зробимо зауваження загального характеру. Ресурси політики і права в кожній країні завжди виступають як єдиний механізм у процесі на-

ціонального державотворення. Право створюється народом, владою. Остання має суб'єктивний характер і у такому співвідношенні, політика є визначальним фактором. Однак право, незалежно від реальної правотворчості та правозастосування, з часом, помітно відокремлюється від влади, стає фактично об'єктивним і навіть підпорядковує собі політику. Врешті — найбільш суттєвим феноменом є те, що політика і право — елементи суспільного життя, що постійно знаходяться в діалектичному взаємопроникненні. Досить влучно з цього приводу висловилися український політолог, правознавець І. Кресіна, яка зазначила, що “політика — найскладніший предмет правового опосередкування, оскільки в ній акумулюється величезна кількість суб'єктивних факторів, нерідко протилежних, різноспрямованих. Знайти розумний баланс тих устремлінь і є завданням права і закону” [18, 469]. Деякі вчені небезпідставно вважають, що в даному випадку йдеться про такий феномен, як “правова політика”: в її основі знаходиться розуміння права як своєрідної вищої соціальної, суспільної справедливості [28, 75]. В науково-теоретичному, методологічному порядку цей аспект пояснення феномену “права” був і залишається надто слабо дослідженим у теоретичному плані.

Розмірковуючи про діалектику взаємин права і політики, український юрист В. Селіванов доречно акцентує увагу на тому, що політика має бути не тільки свідомою, розумною, науково обґрунтованою, але й ґрунтуватися на на праві, а також відповідних, зрозумілих закономірностях, насамперед соціальних [33, 9].

Зрозуміло й те, що співвідношення, взаємодія політики і права ніколи не будуть сталими, навпаки, із трансформацією політичної системи, політичного режиму в державі, розвитком самоврядних засад, підвищенням рівня участі в управлінні суспільними процесами громадянського суспільства, таке співвідношення буде і надалі змінюватися. На такі зміни суттєво впливає стан демократизації суспільства, рівень правосвідомості громадян, їх правової і політичної культури, особливості забезпечення й реалізації прав і свобод людей та багато інших факторів.

Взаємодію, взаємозв'язок, і одночасно, певне “розмежування” права і політики слід розглядати в контексті цінностей (ціннісних феноменів) і, особливо, політичних цінностей, що нагромаджені у суспільстві. Варто при цьому передусім брати до уваги такі, узагальнюючого характеру, положення.

По-перше, цінності — це не що інше, як відповідний зв'язок кожної людини з оточенням, тим місцем, де людина живе, працює, діє. Завдяки певного набору, рейтингу цінностей людина і обирає вектори свого життя, визначає мету, шляхи їх досягнення тощо.

По-друге, цінність — це той унікальний “еталон”, завдяки якому людина вивіряє сутність, значущість, важливість для себе будь-чого. Так український філософ В. Безпалій пише: “Цінність — це позитивна або негативна значущість (користь) об'єктів навколишнього світу для людини, соціальної групи, суспільства загалом, зумовлена не їхніми властивостями, а мірою їх актуалізації у життєдіяльності людини” [19, 448].

По-третє, оскільки цінності найтісніше пов'язані зі свідомістю, психологічним станом людини, їх можна класифікувати, як цінності-норми, цінності-ідеали, цінності-цілі (за визначенням відомого російського філософа В. Ядова).

По-четверте, великою мірою цінності можна розглядати і пояснювати як складний і багатоаспектний комплекс психолого-соціальних явищ: а) життєва позиція людини (Л. Божович, А. Ручка); б) особистісний смисл (сенс) життєдіяльності людини (О. Леонт'єв); в) різноманітного характеру психологічні відносини (В. Мясищев) [13, 993].

Підкреслимо, що в класифікації цінностей надто помітне місце займають цінності політичні: орієнтири і регулятори політичної свідомості, політичних відносин і політичної практики [11, 752]. Тут важливо брати до уваги саме те, що політичні цінності завжди є відповідним чином “опредмечені”, — влада, безпека, демократія, справедливість тощо, і, до того ж, детерміновані у правовому відношенні, наприклад конституційним, тобто законодавчим, правовим, шляхом. Правова детермінація політичних цінностей не є якоюсь штучною, запрограмованою нормою, що суперечить правам і свободам людини, в тому числі і правам на сповідування певних ідей духовного, політичного, морального характеру. Йдеться не про деякий монолітний, гомогенний культурно-ціннісний світ для усіх людей (громадян) у соціумі, але про вкрай необхідну єдність основоположних політичних, соціально важливих цінностей, завдяки яким у суспільстві забезпечується необхідний соціально-ціннісний консенсус в інтересах як окремої особистості так і всього суспільства. В соціумі, де бракує ціннісного консенсусу, де ціннісне поле розмите, надто плюралізоване, спостерігається складна і некерована “гра” політичних, кланових, корпоративних, групових та індивідуальних інтересів. Іншими словами, в цивілізованому, демократичному суспільстві політичні цінності та інтереси не можуть бути відповідним чином “некерованими”. За такої ситуації політика загалом не виконує своє важливіше призначення — оптимально узгоджувати права, інтереси і потреби людей. Звідси, до речі, і поширена об'єктивна думка про те, що справжня демократія не є всюдозволеністю.

Підкреслимо і те, що саме політичні цінності визначальним чином обумовлюють характер усіх інших цінностей людини, формують ті ціннісні орієнтації, до яких належать: 1) ідеологічні, політичні, моральні, естетичні та інші оцінювання конкретним суб'єктом навколишньої дійсності й орієнтація в ній; 2) спосіб певної диференціації об'єктів індивідом та їх значущість [8, 123].

Суть, стан, трансформації політичних цінностей, їх взаємозв'язок з правовими нормами та регламентаціями досліджують такі українські вчені як В. Андрущенко, Є. Афонін, В. Василенко, В. Горбатенко, Н. Жабінець, Ф. Кирилюк, В. Климончук, В. Козьма, Г. Кресін, Н. Мізін, М. Михальченко, М. Обушний, А. Пащук, С. Телешун, Н. Черниш, Ю. Шайгородський, М. Шульга та ін. При цьому політичні цінності здебільшого вченими розглядаються в контексті ідеологій, політичної культури, свідомості, політичного менеджменту тощо. Зазначимо, і те, що правова детермінація політичних цін-

ностей має такі важливіші висхідні компоненти як реальна (або орієнтована на майбутнє) модель конкретної держави з її основними парадигмальними ознаками у всіх сферах життя — політична, економічна, соціальна, духовна тощо, а також відповідна політична система суспільства.

Врешті, останнє, щодо феномену політичних цінностей. У будь-якій державі постійно відбувається відповідний трансформаційний процес, пов'язаний з політичними цінностями, до якого мають пряме відношення багато суб'єктів політичного життя. У правовому плані це також має враховуватися, оскільки будь-які цінності не є разовими, даними навічно: їх зміна — постійний, об'єктивний процес.

Для взаємозв'язку політики і права, особливо у суспільствах нестабільного, перехідного, трансформаційного стану, розвитку, досить суперечливим є питання так званої “політичної доцільності”. Йдеться не просто про політичні рішення, але и про прийняття законів, актів розпорядчого характеру, ймовірність яких, мовляв, зумовлена деякими, іноді навіть, екстраординарними, потребами. В сучасній Україні (2019 р.) доволі часто “політичну доцільність” використовують як аргумент на користь необхідності доопрацювання, а то і зміни окремих конституційних положень, а то і зміни Конституції в цілому. В даному випадку є, як мінімум, два основоположних аспекти “політичної доцільності”, що мають братися до уваги.

По-перше, вона має бути і мотивована, і максимально прогнозована (з якою метою, що це реально надасть) і, головне, ніяка доцільність не має спричинити порушення цивілізованих процедур прийняття як будь-якого управлінського рішення, так і правової норми закону. З цього приводу український юрист Ю. Шемшученко влучно зазначає, що міркування політичної доцільності зовсім не є підставою для того, аби приймати закон з порушенням відповідної процедури, не у відповідності до чинної Конституції України [17, 34].

Політична доцільність найчастіше виступає як засіб виправдання авторитарних, а то і тоталітарних методів управління. І хоча іноді вона і має позитивний суспільний результат, в дійсно демократичному суспільстві фактично недопустима. Рішення в політиці мають прийматися в межах діючого законодавства, тобто політична доцільність не має використовуватися як спосіб виправдовування неправового рішення. Коли норми права змінюються не за об'єктивною потребою, але на догоду черговій політичній еліті чи, навіть, окремому політику, державному діячеві, цінність права нівелюється, бо право створюється аби сповна реалізувати принцип свободи і рівності усіх громадян, а в основі політичної доцільності надто часто лежить чийсь власний, груповий, корпоративний чи інший інтерес, завдяки якому загальносуспільні інтереси потерпають або взагалі порушуються.

Фактично є два своєрідних етапи формування права, у державах, що трансформуються. На першому етапі право створюється владою і має досить виразний суб'єктивний характер. Тобто, визначальною у такому процесі є політика. А от на другому етапі, до якого має прагнути і український соціум, правляча еліта, право, зовсім незалежно від його застосування, помітно відо-

кремлюється від влади, нібито стає настільки об'єктивно існуючим, що підпорядковує собі політику. Доцільність, потреба в такій ситуації для молодій суверенній українській держави очевидна. За усіх обставин — гостро постає проблема функціонування права як дієвого регулятора суспільних відносин. Окремо при цьому можна розглядати роль і значення таких основних, найпомітніших цінностей права як: свобода, справедливість, рівність, людська гідність, невід'ємні права людини, практична доцільність [27, 81].

Метою обстоювання прав людини і цілісності суспільства є суспільне благо. З тим, аби таке благо або “загальний інтерес” були забезпечені, як вважав Аристотель, і існує спільнота. Суспільне благо, польський юрист В. Арндт пояснює як сукупність умов, які дають можливість певній спільноті досягати найнеобхідніших власних розумних цінностей, завдяки яким люди у такій спільноті можуть успішно між собою співпрацювати [43, 256–270]. При цьому польський правознавець формулює чотири основні проблеми права, яких слід уникати або намагатися позбутися.

Перша проблема — надмірна правова регуляція існуючих бажаних та інших суспільних відносин. В Україні сучасній досить поширена думка про те, що, чим більше законів, правових норм є у суспільстві, тим більше правовим воно і вважається. А між тим, надто захоплюватися зміною права, навіть простим шляхом його деталізації, ще не означає творити правову державу.

Друга проблема — інструменталізація права. Це ситуація, коли право виглядає головним чином як певний набір правових норм, рекомендацій.

Третя проблема — корпоративізм. Право не повинно обслуговувати виключно чийсь інтереси, слугувати політичній волі будь-кого.

Четверта проблема (чи не найскладніша) — моральність права. Вона менше всього в теоретичному аспекті досліджена. Йдеться про позитивістський підхід, інструменталізацію права.

Яким чином означені проблеми стосуються України? Колектив авторів — вчених Інституту держави і права НАН України імені В. М. Корецького сформулював перелік основних причин своєрідної кризи сучасної правової системи України, виділивши такі важливіші її складові:

- неефективність судової системи;
- надмірна залежність правової системи від політичного й адміністративного втручання, відсутність необхідної автономності правового регулювання;
- недосконалість механізмів правозастосовної здатності права в умовах мінливої соціальної обстановки, що має наслідком нестабільність юридичної практики;
- хронічна кадрова незабезпеченість професійної юридичної діяльності, її дезорієнтованість щодо орієнтирів і параметрів правової культури;
- криза національно-державного типу правосвідомості, неконтрольовані масштаби запозичення іноземних політико-правових форм, що суперечать вітчизняному соціальному контексту;
- неефективність і непродуктивність законотворчої діяльності Верховної Ради України;

- неієздатність демократичної системи правління, яка підштовхує владно-бюрократичні структури до забезпечення стабілізації суспільства авторитарним шляхом [28, 99].

В умовах трансформаційного стану України вкрай гостро постають проблеми методології політичного управління, а відтак, певного його “відмежування” від управління адміністративного (в державному управлінні нині на догоду європейській та і світовій термінології все більше впроваджують термін Public management — публічне урядування). За відсутності більш-менш однозначного визначення поняття “політичне управління”, можна розуміти, що це управління суспільним розвитком за рахунок ідей, ідеології, системи цінностей. Це — складний, багатоаспектний соціального характеру процес, спрямований, як зазначає академік А. Берг, на переведення системи у новий стан шляхом впливу на її змінні [4, 19]. Об’єктом цього процесу є людина, суспільство.

Для практичного здійснення політичного управління суспільним розвитком найперше потрібні: а) стратегічна модель державотворення (якими ми бажаємо мати суспільство, державу); б) ідеологія (система ідей державотворення); в) державні структури, що займаються практичною реалізацією політичного управління. Безумовно, що три такі складові без відповідного визначення і правового унормування (це перший, визначальний фактор об’єктивних, дієвих взаємовідносин політики і права) політичне управління не дає більш-менш позитивних результатів. Спробуємо прокоментувати ці складові в контексті процесів сучасного українського державотворення.

Стратегічна модель державотворення насамперед і головним чином обґрунтовується конституцією. Наприклад, ст. 1 Конституції України проголошує, що “Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава” [17, 4]. Між тим, сучасна Україна у всіх аспектах — політичному, правовому, соціальному та ін. не є ні демократичною, ні соціальною, ні правовою державою. І це також не вказує на якусь помилку законотворця, що записав такі державні характеристики в Основний закон. Треба розрізняти прагнення, мету, бажання мати державу певного зразка з реальним станом справ у суспільстві, а тому, куди більш правильно, політико-стратегічно вивіреном було би у 1996 р. записати в Конституції, що українська громадськість (увесь свідомий український загаль) прагне і буде докладати усіляких зусиль з тим, аби розбудувати дійсно демократичну, соціальну, правову державу.

Система ідей, ідеологія державотворення. Як вони виглядають? Часто під системою ідей розуміють так звану національну ідею, полишаючи збоку дійсно концентровану ідеологію, яка є базовою для державотворення. За усіх суперечок політичного характеру, якою має бути така ідея, зауважимо, що йдеться про модель зразка держави, у якій бажають жити більшість її громадян; про набір цінностей, якостей такої держави (або ідеї такої держави) — він є різним і надто строкатим. Очевидно, що це держава, в якій максимально більшій кількості людей, за великим рахунком, живеться щасливо. А тут багато всього: добробут, безпека, права і свободи, особисте щастя — перелік надто великий. Мабуть, для оптимального вибору національної ідеї, слід

проводити масштабний і всебічний референдум. Бо тут, чийсь власним бажанням, мріями і прагненнями аж ніяк справі не зарадити.

Є, однак і тут надто гостре політико-правове питання — ідеологія державотворення. По-перше, у світі немає безідеологічних держав, тобто таких, що позбавлені політичної ідеології, не як спрощених сентенцій, — типу соціалізм, комунізм, монархізм, лібералізм, консерватизм тощо, але як “системи концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відбиває інтереси, світогляд, ідеали, умонастрої людей, класів, націй, суспільства, політичних партій, громадських рухів та інших суб’єктів політики” [30, 227]. Як тут не згадати думку відомого національного консерватора В. Липинського, який писав: “Нація — це реалізація хотіння до буття нацією, коли нема хотіння, виявленого у формі ідеї, — нема нації” [20, 387]. Глибоко переконані в тому, що ідеологія державотворення кожної успішної держави базується головним чином на історичних, природно-географічних, ресурсних, ментальних та інших засадах народу, який утворює і розбудовує власну державу. Можна по-різному розглядати суто національний фактор, але, не вдаючись до будь-якої його політизації чи, навпаки, абсолютного заперечення, наголосимо, за винятком “штучно” утвореної держави США, та ще Російської Федерації, більшість успішних країн (держав) світу — німецька, англійська, італійська, японська, французька та інші тому й процвітають, що базуються на чітко визначеній ідеології державотворення, без педалювання якихось “ізмів” — комунізму, лібералізму тощо. Підкреслимо, національна ідея — “це форма державницького самоусвідомлення конкретного народу, показник того, як він себе розуміє, як визначає і бачить своє місце і роль у світі з-поміж інших народів, як рівний, суверенний народ, позбавлений і шовінізму, і меншовартості одночасно. При цьому базовою цінністю українства, а відтак і національної ідеї був і залишається національний інтерес” [9]. Близкуче з цього приводу висловився український дисидент, шістдесятник І. Багрянний. “Щоб здобути незалежність, — писав він, — великій чисельно нації треба, щоб вона того хотіла і треба, щоб за ту незалежність боролися не маленькі політичні гуртки, а великі мільйони народу, нації, свідомої себе і своїх національних інтересів. Але, якщо такої нації нема, якщо вона обернена в “дике поле”, має мертву національну душу, то перед таким фактом треба б тільки повіситися” [9, 119].

І, насамкінець, щодо цього аспекту проблеми ідеології державного будівництва, її політико-правового конституювання, варто зазначити те, що не слід плутати потребу ідеології в розбудові держави із положенням Конституції України (ст. 15), що “жодна ідеологія, не може визнаватися державною як обов’язкова” [17, 7]. Це — різні речі: між іншим, подібна юридична сентенція міститься і в конституціях інших держав, зокрема Російської Федерації. Ідеологія як політична сентенція — це одна із складових притаманного демократичному суспільству політичному плюралізму, а ідеологія державотворення — зовсім інша річ.

У контексті з означеним, зробимо акцент на тому, що закладаючи у Конституцію України політико-правову сентенцію “суспільне життя в Україні

ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності”, законодавець визначив, “що жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов’язкова” [17, 7]. Законодавець у такий спосіб затвердив існування засад політичного плюралізму. Політичний плюралізм (від лат. *pluralis* — множинний) — ідейно-регулятивний принцип суспільно-політичного і соціального розвитку, що виходить з існування кількох (чи багатьох) незалежних засад політичних знань і розуміння буття; система влади, заснована на взаємодії і протилежності дій політичних партій і громадсько-політичних організацій [30, 491]. Так, і американська політична система, і політичні системи ряду європейських країн започатковані і розбудовуються на засадах не політичного монізму, але саме політичного плюралізму. Цей принцип, однак, дає відповідні позитивні результати за дотримання таких основних засад як: наявність чітко структурованої партійної системи (у США, Англії, наприклад, двопартійна система); існування визначеної і в політичному, правовому, організаційному та інших планах цивілізованої політичної опозиції; децентралізація державної влади шляхом її поділу, реалізації принципів субсидіарності та стримань і противаг; наявність політичної еліти, політичних лідерів, що спроможні враховувати і використовувати у своїй діяльності усю глибину думок, точок зору, поглядів тощо [6, 72–73].

Політичний плюралізм, однак, далеко не ідеальна модель облаштування життя на демократичних засадах. Той же політичний плюралізм у США Р. Гамільтон, наприклад, небезпідставно вважає обмеженим плюралізмом для вищого і середнього класів [3, 150]. Загалом, у плані недоліків функціонування політичного плюралізму слід виокремити два найпомітніших. У першому випадку, у суспільствах, де є політичний плюралізм, далеко не забезпечується “рівне” змагання ідей і думок, повноправна діяльність опозиції як меншості. У другому випадку, багатопартійність часто існує як звичайна формальність, без певної політичної, правової структуризації. Останнє яскраво простежується на прикладі політичного життя сучасної України, де існує понад триста політичних партій, більшість з яких участі у політичному житті не приймають і на стані суспільних відносин, на розбудові державності діяльність таких партій ніяк не позначається. Де вони дійсно себе конституують, то це — проведення виборчих кампаній (президентських і парламентських).

З державними структурами, що займаються практичним політичним управлінням, нібито все зрозуміло: йдеться насамперед про центральні органи державної влади, їх виконавчі структури на місцях. І ті, і другі не можуть бути заідеологізовані, заполітизовані, кланово-корпоративні чи будь-які інші, оскільки політичне управління, навіть в умовах максимального політичного плюралізму, сповна має бути сфокусоване на людині, її правах і свободах, обов’язках, на проблемі консолідації суспільства.

З усіх правових документів в Україні, мабуть найчастіше, предметом нарікань, а то й критики є Конституція, Основний закон держави. Всяк суціль апелює до її недосконалості, невідповідності потребам суспільного розвитку тощо. Певна доля здорового глузду тут, безумовно, є, але лише певна, бо маємо постійно пам’ятати про наступне:

- конституція визначає суть і зміст політичного управління у конкретно-історичний час, навіть у суспільно-політичній ситуації. Звідси реальна потреба зміни положень конституції або й основного закону загалом, і нічого загрозливого тут немає;

- конституція базується (має максимально базуватися) на уніфікованих, узагальнених інтересах більшості народу як суб'єкта і об'єкта управління одночасно;

- конституція (навіть найдосконаліша) ніяк не може гарантувати якихось помилкових політичних рішень, навіть таких, що на початковому етапі максимально узгоджені з нею. Змінюються політичні інтереси, політична ситуація у суспільстві і виникає ситуація, коли фундаментальні конституційні положення, засади, образно кажучи, не спрацьовують. Конституція, особливо в ситуаціях вияву свавілля, політичного авантюризму, кар'єризму, консерватизму мало що може зробити, або просто забезпечити соціальну стабільність. Тут вже все залежить від рішень вищих судових органів, найперше Конституційного Суду, від його своєчасних і об'єктивних дій. В силу вступає, за таких ситуацій, верховенство права, бо виникає доволі часто потреба юридичної кваліфікації тих політико-управлінських рішень, які не є ефективними, а то і суперечать суспільному розвитку загалом.

У правовій державі, — зазначає, зокрема, А. Колодій, — “принцип верховенства права визначає умови життєдіяльності всього соціального організму, а тому він є базовим і найбільш значущим” [16, 124], а відомий український політик О. Мороз, як і багато інших вчених, політичних, громадських діячів, зазначає, що “правова держава має бути сильною, влада в ній має бути міцною та єдиною, і все це ґрунтується на законі” [22, 34]. Чим вищим є рівень політичної культури, самодостатності владних органів, що приймають політичні, управлінські рішення, тим менш гострою є викладена суспільна колізія. Ще раз наголосимо на тому, що політика, політико-управлінська діяльність найбільшою мірою мають бути сфокусовані на розв'язанні проблем і суперечностей, що реально існують у будь-якому, навіть надто стабільному суспільстві, в країні.

Особливо підкреслимо і те, що саме правовими нормами в першу чергу має бути врегульовано співвідношення державного і політичного управління, державного управління в цілому, оскільки часто, особливо в предметному, практичному плані, вони асоціюються, або елементарно змішуються. Так, відбувається тому, що нечітко означаються і виявляються функції держави (як системи, своєрідного інструменту, механізму впорядкування життя суспільства) і політики найперше як системи ідей, “організаційної, регулятивної і контрольної сфери суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність” [30, 497], а ще точніше — “поняття, що позначає відносини, погляди (концепції) і дії у зв'язку з певним державним устроєм; сферу діяльності в соціально-диференційованому суспільстві” [26, 477].

Зазначимо, що чітких і достатньо принципово однозначних визначень феноменів “політика” і “управління” практично не існує. Так, американський політолог Л. Вайт стверджує, що є хибним трактувати політику й управління

як окремі й автономні структури (процеси) [31, 7–8], тоді як відомий французький фахівець в галузі управління Б. Гурне, навпаки, вважає, що державне управління є “системою органів та установ, призначених здійснювати рішення політичної влади” [10, 3], а управлінська діяльність держави зводиться до виконання основних функцій політичної влади. Вважаємо, що останнє твердження є найбільш точним у поясненні феномену “дуалізм політики і управління”. За такого реально існуючого дуалізму найбільш реально і доцільно вести мову про політико-управлінську діяльність держави в сучасних умовах, як це роблять такі відомі вчені — фахівці в галузі державного управління як Г. Агаманчук, В. Афанасьєв, Ю. Козлов, Б. Курашвілі, В. Юсупов та ін. Так, Ю. Козлов вважає, що державне управління у щонайширшому значенні, можна характеризувати як всю діяльність держави щодо впливу, яким характеризуються суспільні відносини, а А. Омаров зазначає, що йдеться про соціальне управління, як “науково-аргументований вплив суб’єктів управління на соціальну систему, з тим, щоб орієнтувати її на реалізацію цілей і завдань, що стоять перед нею” [27].

Відтак, державне управління — це політико-управлінська діяльність держави, специфіка якої має визначатися саме правовим шляхом, оскільки предметом такого управління є території, ресурси, техніка, матеріальні й духовні продукти, соціальні цінності. В будь-якому випадку і з будь-якого приводу “державно-управлінські відносини виникають і здійснюються між людьми” [36, 53].

У багатьох випадках державне управління майже пов’язують з діяльністю саме виконавчої влади. Так, український вчений В. Авер’янов пише, що те, що раніше визначалося як “державне управління”, нині прийнято тлумачити як “здійснення виконавчої влади”. Або ж, як зазначає Л. Коваль, державне управління — це діяльність спеціально утворюваних органів, державно-службових посад, що складають систему органів влади.

Безумовно, певний і помітний сенс у такому визначенні поняття “державне управління” є, оскільки — це: а) дійсно діяльність спеціально утворених органів; б) діяльність виконавчого характеру “основним напрямом якої є реалізація законів і підзаконних норм, інших нормативно-правових актів, шляхом застосування необхідних юридично-владних повноважень, а також діяльність, здійснювана у процесі повсякденного і безпосереднього керівництва господарським, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом” [1, 19]. Інша справа, що діяльність виконавчої влади не повинна і не може зводитися виключно до “технічного” виконання законів — вона має набагато глибший і складний характер [25].

Не вдаючись до детального розгляду правових аспектів в державному управлінні в цілому, вкажемо на те, що така діяльність по суті, цілісно, є “діяльністю виконавчого характеру, основним напрямом якої є реалізація законів і підзаконних норм, нормативно-правових актів шляхом застосування необхідних юридично-владних повноважень, а також діяльність здійснювана у процесі повсякденного і безпосереднього керівництва господарським, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом” [1, 19].

Практика сучасного функціонування багатьох держав наочно підкреслює потребу політико-правового врегулювання бюрократичних та політичних елементів у діяльності влади. Так, і в сучасній Україні фактично кілька разів, намагалися ввести посади державних секретарів, або реанімувати таку систему [34]. Важко “розділити” адміністративну і політичну діяльність на рівні вищих органів влади, а от у виконавчій владі на регіональному рівні, як зазначає Е. Хейвуд, ці дві ланки діяльності достатньо чітко проглядаються [8, 413].

Прогнозоване класиками марксизму “відмирання держави” сьогодні, як відомо, не спостерігається. Зовсім навпаки, держави надто помірно модернізуються, все активніше залучаючись до усіх суспільних відносин. Паралельно з цим відбувається процес потужного розвитку громадянських суспільств. Найбільш високорозвинені, постіндустріальні або інформаційні держави прямують до моделей соціальних держав, домінуючою метою функціонування яких є інтереси, права, свободи людини. При цьому, крокуючи вперед демократичним шляхом, делегуючи органам виконавчої влади, громадськості більше повноважень в управлінні державними і суспільними справами сучасне право має також чітко окреслювати функції політичного контролю держави за розвитком усіх сучасних процесів. Це стосується і бюрократії, її статусу та специфіки діяльності. Як зазначає Й. Шумпетер “для досягнення всіх державних цілей, багато їх чи мало, демократичний уряд у сучасному демократичному суспільстві повинен мати можливість користуватися послугами добре вишколеної бюрократії з репутацією, традиціями та сильним почуттям обов’язку... використання бюрократії — головна відповідь на аргумент про управління аматорів” [41, 363]. Звідси виявляється реальна потреба правового забезпечення формування й використання високопрофесійної армії ефективних бюрократів: одного Закону України “Про державну службу” тут явно замало. Належить у нормативно-правовому плані визначити увесь процес підбору, навчання, виховання, розподілу, професійного використання, кар’єрного зростання тощо державних управлінців. Йдеться про реалізацію класичної теорії так званої раціональної бюрократії (В. Вільсон, М. Вебер, А. Файоль та ін.), коли бюрократія об’єктивно позбавлена будь-яких можливостей діяти у своїх власних інтересах, але не в інтересах держави. Між тим, у багатьох ситуаціях у сучасній Україні, особливо на регіональному рівні саме таку ситуацію й маємо, коли органи, працівники виконавчих структур державної влади надто політизуються, стають надмірно “незалежними”, намагаються за будь-що стати активними суб’єктами політичних процесів. Поряд з цим, державно управлінська діяльність державних службовців одночасно вимагає від них і відповідної ініціативності, творчого підходу до вирішення будь-яких справ, що неможливо без певної свободи дій. І третє, за наявності контролю з боку держави, одночасно, відповідної свободи дій, сучасній бюрократії вкрай необхідно “протиставляти” щось на вподобу “контрбюрократії”. У США, ряді європейських країн (Австрія, Італія, Франція тощо) фактично такою контрбюрократією фактично є різні аналітичні, консультативні, дорадчі структури, що формуються з громадськості з тим, аби мати при певних управлінцях,

виконавчих органах влади неупереджені у своєму погляді на стан справ формування.

Відтак, ситуація між політичним управлінням і адмініструванням, між політиками і бюрократами обумовлена не лише зростанням ролі бюрократії в державному управлінні, але й тим, що бюрократія припиняє бути суто “технічним виконавцем” будь-яких рішень, все більше стає суб’єктом державно-управлінських процесів, особливо яскраво така ситуація виявляється у суспільствах перехідного, трансформаційного плану, до яких належить і сучасна Україна. А тому відповідно з цим має формуватися і правова основа державного управління.

Ще більш складними ніж взаємини між політичним і адміністративним урядуванням у системі державного управління постають взаємини між державою і громадянським суспільством. Найчастіше, щодо таких взаємин, виділяють такі проблеми: а) непрозорість дій державної влади (брак справжньої публічної політики); б) відсутність, або недостатній контроль за діяльністю державної влади з боку громадськості, громадянського суспільства; в) небажання влади співпрацювати з громадськістю (це не так вже й легко і просто); г) брак належної відповідальності державної влади за свою діяльність. За усього значення перерахованих факторів, центральним, є той, що пов’язаний з відповідно неналагодженим практичним механізмом взаємодії держави і громадянського суспільства. Тут одного лише конституційного положення в Україні про те, що “держава відповідає перед людиною за свою діяльність” [17, 4] справи не зарадити. Маємо фактичну несформованість законодавчої бази щодо основних елементів громадянського суспільства. В Конституції України, або в окремих законодавчих актах нічого, наприклад, не говориться про такі активні суб’єкти політичної, громадської суспільної та іншої діяльності, як опозиція, групи інтересів, групи тиску, кланово-корпоративні групи тощо. Це процес цивілізованого існування двох важливіших суб’єктів врегулювання функціонування соціуму (держави і громадянське суспільство) на паритетних спільних засадах з метою “досягнення конкретних цілей суспільного та державного розвитку” [25, 169].

Окремо зазначимо, що у суспільствах перехідного, трансформаційного стану гостро постає проблема політичної, правової підготовки, статусу у процесі діяльності державних службовців. Тут існує кілька проблем, основною з яких є: політичний фактор у державницькій діяльності, яка має здійснюватися найперше у відповідному правовому полі, тобто у межах закону. Дбаючи про деполітизацію державного управління, державної служби в багатьох, особливо європейських країнах, державним службовцям в правовому плані забороняють займатися політичною діяльністю. В Україні ж, як зазначає К. Сидорова, “чим вищий соціальний статус, посадовий рівень і відповідальність державного службовця, тим більше його діяльність залежить від політичних факторів і тим вищою є його інтеграція у політичні відносини” [34, 8]. В Україні, на відміну від Канади, США, ряду європейських країн, – фактично немає чіткого поділу державних посад на політичні посади і посади державної служби, хоча спроби здійснити такий поділ були і продовжуються. Так, у

Законі України “Про державну службу” (1993 р.) у ст. 16 “Обмеження, пов’язані з проходженням державної служби” було зазначено, що “на державних службовців поширюються вимоги та обмеження, передбачені Законом України “Про запобігання корупції”; “державні службовці не можуть брати участь у страйках та вчиняти дії, що перешкоджають нормальному функціонуванню державного органу” тощо [14], а у Законі України “Про державну службу” (2014 р.) у ст. 4 “Основні принципи державної служби” (п. 9) записано: “політична неупередженість — недопущення впливу політичних поглядів на дії та рішення державного службовця, а також утримання від демонстрації свого ставлення до політичних партій, демонстрації власних політичних поглядів під час виконання посадових обов’язків” [15, 7]. Більше того, у ст. 10 “Політична неупередженість” цього Закону достатньо чітко, детально прописано все, що не може робити державний службовець, поза межами своєї професійної діяльності у політичному плані. І хоча державний службовець у своїй діяльності має дотримуватися виключно Конституції та Законів України, в реальній ситуації це далеко не так: маємо немало державних службовців, які помітно піддані політичній кон’юктурі і політичним інтересам.

На завершення розгляду проблеми взаємовідносин політики і права як базових засад формування в Україні принципово нової моделі державного управління, акцентуємо увагу на наступних найпринциповішого характеру моментах:

1. У сучасних умовах функціонування українських країни і соціуму варто брати до уваги те, що і політична система (країна) і громадянське суспільство (соціум) в багатьох аспектах і з багатьох причин формуються стихійно, за відсутності науково напрацьованих і чітко визначених концепцій і моделей, в ситуації гострих проблем, криз, конфліктів і, навіть протистоянь. У багатьох випадках має відшукуватися і забезпечуватися певний компроміс, з метою оптимального врегулювання суспільних відносин. Правотворець має враховувати це, аби отримати оптимально-прогнозований результат.

2. За усієї складності модернізованих процесів, правове обґрунтування нової системи державного управління в сучасній Україні все ж повинно максимально врахувати не лише стан, але й стратегію і тактику такого управління. Тобто, норми права, зміни у таких нормах мають розроблятися й прийматися з урахуванням не лише статусного, але й прогнозованого стану, моделі бажаного політичного, соціокультурного середовища, яке уявляється нам (є ідеалом, метою), яке ми намагаємося творити. Без цього визначити оптимальні шляхи, засоби, кроки, завдяки яким таке середовище можна утворити, абсолютно неможливо. Це — надто складно, однак без такої “гнучкості”, “адаптивності” права до сучасного і прогнозованого перспективного розвитку держави і суспільства (в сумі — країни), отримати бажані й очікувані результати буде вкрай важко, а то і взагалі, неможливо.

3. В умовах демократичного суспільства розвитку основними принципами державного управління постають принципи:

- системності (державне управління покликане забезпечувати та вдосконалювати структурну й функціональну єдність політичної системи);

- ефективності й оптимальності;
- інформаційної достатності, який пов'язаний з посиленням значення інтенсифікації інформаційних процесів у сучасному світі;
- зворотного зв'язку, що передбачає створення багатоступеневої структури управління з постійним контролем;
- еволюціонізму (державному управлінню має бути притаманний поступовий, плановий характер, що випереджає послідовність стадій і етапів соціально-політичного розвитку);
- визначення провідної ланки, яка зумовлює якісну специфіку політичної системи, що допомагає її збереженню та водночас динамічному розвитку;
- оптимального поєднання централізації і децентралізації держави [23, 53–58].

Розробляючи будь-які правові засади сучасного державного управління слід керуватися виключно викладеними основними принципами такого управління. Тоді матимуть користь від цього громадяни, держава і суспільство.

4. Проевропейський вектор розвитку і геополітичного поступу України передбачає обов'язкову адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу, тобто, входження до загальноєвропейського правового простору. Як відомо, існує спеціальна державна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затверджена спеціальним Законом України (18 березня 2004 р.).

Якщо вести мову про правову адаптацію у сфері державного управління, то на нашу думку, слід формувати нову модель державного управління в Україні на засадах: а) власної історії, прогресивних традицій, елементів (в тому числі і у сфері правових засад державотворення), що історично склалися в Україні; б) кращих зразків правового облаштування інноваційної, демократичної моделі державного управління, напрацьованих у країнах Європи, найперше, так званої Вишеградської групи (четвірки) — Польща, Словаччина, Угорщина, Чеська Республіка. Саме ці країни історично, геополітично, економічно і в інших аспектах є “найближчими” для України в плані формування власної державності.

Система права, загалом, як зазначає Т. Парсонс, потрібна для забезпечення взаємодії соціальної системи з оточуючим середовищем. У зв'язку з цим досить неоднозначно постає питання, пов'язане з так званою легітимізацією права. Вочевидь, легітимоване право — це таке право, що не тільки визначається громадськістю, а й у перманентних змінах, у вдосконаленні якого беруть участь не лише юристи-професіонали, але й громадськість. Зрозуміло, що чим відкритішими, прозорими, публічними є держава, влада, навіть, окремі структури державної влади, чим демократичнішим є суспільний процес, тим більше матимемо можливостей отримати дійсно легітимне право.

За великим рахунком, право одночасно “обслуговує” і державу і суспільство. Хоча це — принципово різні соціальні інституції, різні об'єкти впливу права, визначити, де його роль є домінуючою, визначальною фактично

неможливо, та, очевидно, більше слід концентрувати увагу на тому, якою є специфіка, особливості такого впливу та що може і має бути об'єднуючим фактором. Очевидно, що в останньому плані — це права, свободи людини, оптимальне впорядкування її життя.

Література

---

1. *Алехин А. П., Кармолицкий А. А., Козлов Ю. М.* Административное право Российской Федерации. М.: Прогресс, 1996. С. 12–27.
2. *Атаманчук Г. В.* Теория государственного управления: курс лекций. М.: Юрид. лит., 1997. 400 с.
3. *Ашин Г. К., Понедельков А. В., Игнатъев В. Г., Старостин А. М.* Основы политической этимологии: учеб. пособие. М.: ПРИОР, 1999. 311 с.
4. *Берг А. И.* Кибернетика — наука об оптимальном управлении. М., 1981. 492 с.
5. *Валевський О. Л.* Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізм впровадження: монографія. К.: НІСД, 2001. 420 с.
6. *Головатий М. Ф.* Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2011. 228 с.
7. *Головатий М. Ф.* Соціологія молоді: курс лекцій. К.: МАУП, 2006. 304 с.
8. *Головатий М. Ф.* Соціологія політики: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП, 2003. 504 с.
9. *Головатий М. Ф.* Українська доля: вчора, сьогодні, завтра: монографія. К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. 470 с.
10. *Гурне Б.* Державне управління / Пер. з франц. В. Шовкуна. К., 2003. 252 с.
11. *Енциклопедичний словник з державного управління / Уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.*
12. *Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Національна Академія державного управління при Президентові України: наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011 / Теорія державного управління / наук.-ред. колегія: В. М. Князев (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. 2011. 748 с.*
13. *Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.*
14. *Про державну службу: Закон України // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 52.*
15. *Про державну службу: Закон України. Чинне законодавство із змін. та допов. станом на 3 серпня 2018 р. Офіц. текст. К.: Аперта, 2018. 80 с.*
16. *Колодій А. М.* Принципи права України. К.: Основи, 1998. 282 с.
17. *Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. К., 1997. 80 с.*
18. *Кресіна І. О.* Політика і право: проблеми співвідношення // *Правова держава.* 2003. Вип. 14.
19. *Культурологічний словник / За ред.: В. І. Рожка, О. В. Антонюка. К.: НМАУ, 2011. 464 с.*
20. *Литинський В.* Листи до братів-хліборобів. Берлін, 1926. 829 с.
21. *Макмиллан Ч.* Японская промышленная система. М.: Прогресс, 2007. 344 с.
22. *Мороз О.* Україна: шляхи вдосконалення держави. Л., 1998. 218 с.
23. *Мироненко П. В.* Осмислення конфліктологічних підходів у контексті забезпечення стабільності соціально-політичного розвитку // *Політологічний вісник: зб. наук. праць.* К.: Інтас, 2007. Вип. 28. С. 53–58.

24. *Мироненко П. В.* Форма правління: політичні трансформації на зламі століть. К.: ВЦ «Академія», 2014. 220 с.
25. Наука. Влада. Політика / Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України. ред. кол.: М. І. Михальченко (голова) та ін. К.: Знання України, 2018. 240 с.
26. *Обушний М. І., Коваленко А. А., Ткач О. І.* Політологія: довідник / За ред. М. І. Обушного. К.: Довіра, 2004. 599 с.
27. *Омаров А. М.* Социальное управление. Некоторые вопросы теории и практики. М.: Основа, 1980. 258 с.
28. Політико-правові стандарти ЄС і напрями вдосконалення моделі модернізації сучасної України: наукова записка / Відп. ред. В. П. Горбатенко. К.: Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАН України, 2011. 108 с.
29. Політологічний енциклопедичний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Генеза, 1997.
30. Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., допов. і переробл. К.: Генеза, 2004. 736 с.
31. *Пью Д., Хиксон Д.* Хрестоматія: краткое изложение работ признанных авторитетов в теории и практике менеджмента. М.: Изд-во МГУ, 1994. 406 с.
32. *Романов В., Гудік О., Брус Т.* Вступ до аналізу державної політики: навч. посіб. К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2001. 232 с.
33. *Селіванов В.* Предмет дослідження – державна політика // Віче. 2005. № 1. С. 9.
34. *Сидорова К. Г.* Політико-психологічний вимір підготовки та перепідготовки державних службовців в Україні: автор. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата наук з державного управління: 25.00.03. К., 2014. 20 с.
35. *Скрипник В. М.* Інститут державних секретарів і перспективи розвитку виконавчої влади в Україні // Право України. 2001. № 10. С. 16–19.
36. *Скуратівський В. А., Палій О. М.* Основи соціальної політики: навч. посіб. К.: МАУП, 2002. 312 с.
37. *Туленков М., Шайгородський Ю.* Політичне управління в сучасному суспільстві: монографія. К.: Центр соціальних комунікацій, 2011. 218 с.
38. Управління суспільним розвитком: словник-довідник / За ред. А. М. Міхненка, В. Д. Бакуменка; уклад.: В. Д. Бакуменко та ін. К.: Вид-во НАДУ, 2006. 352 с.
39. *Хейвуд Э.* Политология. М., 2005. 621 с.
40. *Шемшученко Ю. С.* Що є право? // Антологія української юридичної думки. У 10 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. К.: Вид. дім "Юридична книга", 2005. С. 34.
41. *Шумпетер И. А.* Капіталізм, соціалізм і демократія. К.: Знання, 1995. 411 с.
42. *Якушик В.* Типологізація держави (словник політичної думки) // Політологічні читання. 1995. № 2. С. 278–281.
43. *Arndt W.* Prawo RP – gdzieżdzie zasada dobra wspienego? // Rzeczpospolita 1989–2009. Zwykepanstwo Polakow? Oszodek Myse: Polityczney / Krakow, 2009. S. 421.
44. *Tocqueville A.* Democracy in America. Library of America, 2004. 941 p.

Holovaty MF Paradigmatic features of the relationship between politics and law as the basic foundations of the formation of public administration in Ukraine at the present stage of state formation: theoretical and methodological aspect and social practice.

Purpose of the research: to present more specific and voluminous specific features of forming a qualitatively new, modern model of public administration in Ukraine. This is not possible without theoretical and practical emphasis on the

transformations, modernizations of states and societies in the 21st century, the construction of a new paradigm for the interaction of politics and law, the definition of ways and means of legal constitution of the state, government, and society.

The study focuses on the three most fundamental aspects.

First. In today's conditions of functioning of the Ukrainian country and society it is necessary to take into account that both political system (country) and civil society (society) are formed spontaneously in many aspects and for many reasons, in the absence of scientifically developed and clearly defined concepts and models, in the situation acute problems, crises, conflicts and even. confrontations. In many cases, a compromise must be sought and secured in order to optimize social relations. The right of the creator must take this into account in order to obtain an optimally predicted result.

Second. For all the complexity of modernized processes, the legal justification for a new system of public administration in modern Ukraine must still take into account not only the state but also the strategy and tactics of such management. That is, norms of law, changes in such norms must be developed and accepted in the light of not only the status, but also the predicted state, the model of the desired political, sociocultural environment that appears to us (is the ideal, the goal) that we are trying to create. Without this, to determine the optimal paths, means, steps by which such an environment can be created is absolutely impossible. It is too difficult, but without such "flexibility", "adaptability" of the right to the modern and predictable perspective development of the state and society (in sum – the country), it will be extremely difficult, and even impossible, to obtain the desired and expected results.

Third. In a democratic development society, the main principles of public administration are:

- the principle of systematic (public administration aims to ensure and improve the structural and functional unity of the political system);*
- the principle of efficiency and optimality;*
- the principle of information sufficiency, which is related to the intensification of the intensification of information processes in the modern world;*
- the principle of feedback, which implies the creation of a multi-level management structure with continuous control*
- the principle of evolutionism (public administration should be characterized by a gradual, planned character that precedes the sequence of stages and stages of socio-political development;*
- the principle of determining the leading link that determines the qualitative specificity of the political system, which assists its preservation and at the same time dynamic development;*
- the principle of optimal combination of centralization and decentralization of the state.*

Developing any legal basis for modern public administration should be guided solely by the basic principles of such governance. Then the citizens, the state and society will benefit from it.

Fourth. The pro-European vector of development and geopolitical progress of Ukraine provides for the obligatory adaptation of the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union, that is, entry into the pan-European legal space.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-01/57-05-25>

Надійшла 31 серпня 2019 р.

Р. В. ГУЛА

<https://orcid.org/0000-0002-8177-1565>

Харківський національний університет повітряних сил
імені Івана Кожедуба

ФЕНОМЕН СТАЛІНІЗМУ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ: ПРОБЛЕМИ, ПАРАДОКСИ, СУПЕРЕЧНОСТІ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2019, вип. 57(1), с. 26–31

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-01/57-26-31>

Проаналізовано роль та місце феномену сталінізму у поглядах радянської, російської, української та зарубіжної політологічної думки. Розкрито зміст поняття “сталінізм” та запропоновано авторське бачення розкриття його сутності. Розглянуто особливості функціонування сталінізму в парадигмі “консервативної революції”.

Політичний феномен сталінізму є значущим елементом радянської, російської й української дійсності без аналізу та розуміння якого неможливо повноцінне дослідження ключових проблем сучасності. Стислий історичний період, який ледве нараховує два десятиріччя визначив розвиток таких світоглядних позицій і соціально-політичних практик сучасності, що мову вже можна вести не лише про базове історичне поняття, а і про сконструйований політичний феномен, який був свідомо введений в науковий дискурс з метою реалізації конкретних політичних цілей.

Своєрідним історичним парадоксом можна вважати домінуючі тенденції в тотожності сучасного сприйняття сталінізму в системі світоглядних підходів відносно фашизму. Як і у випадку з фашизмом оцінка сталінізму занадто *заполітизована* і ґрунтується на вирішальній ролі *емоційного чинника*.

Цікаво, що неприйняття сталінізму — це, мабуть, єдиний пункт, за яким погляди переважної більшості сучасних комуністів (не враховуючи нечисленних ортодоксів) і ліберальних демократів на історію країни збігаються. Тим часом ні ті, ні інші не розкривають сутності цього суспільно-політичного явища. Комуністи так і не зробили навіть спроби неупередженого марксистського аналізу феномена сталінізму, зводячи причини його виникнення до виключно суб'єктивних чинників — культу особистості та “порушення лєнінських норм партійного життя”. Сучасні “теоретичні” намагання довести про існування нібито двох партій (Жукова–Гагаріна та Сталіна–Брежнєва) у

складі однієї КПРС знаходяться в тому ж дискурсивному полі. Це свідомство того, що сучасні комуністи, проголосивши розрив зі сталінізмом в політичному плані, виявилися не здатними подолати властивий йому догматичний підхід до марксизму.

Одночасно демократи в принципі не зацікавлені в поясненні феномена сталінізму, так як це дозволяє їм представляти його як природний і неминучий результат практичної реалізації ідеї соціалізму виключно у спрощеній та ідеологічно виграшній моделі сталінських репресій і терору. Вони широко використовують в ідеологічній боротьбі проти комуністів тезу про тотожність сталінізму та фашизму, сталінізму та нацизму. Прихильники соціалістичної ідеї отримують від демократів ярлики “червоно-коричневих” і “комуно-фашистів”.

Разом з тим, пострадянський науковий дискурс в Україні сформував новий комплекс стереотипів в якому справедлива оцінка сталінського терору набуває масштабів і атрибутів всесвітнього зла, нівелюючи при цьому об'єктивні здобутки в модернізації промисловості, науковій і культурно-освітній сфері сталінської епохи і безумовно видатній ролі системи в організації та консолідації нації в перемозі над нацизмом. Науковий аналіз функціонування сталінізму як надскладного соціально-історичного процесу в системі діалектичних протиріч [1; 7–10] часто сприймається як апологетика “кривавого минулого” зі спробами тиску юридично-правового характеру та “навішуванням” ідеологічних ярликів. Критичний аналіз українського інтегрального націоналізму автоматично зараховує дослідника в ряди прихильників “совка” й сталінізму [2; 6]. Об'єктивно, на цю точку зору впливає заперечення диктату ідеологізованої історико-партійної науки в СРСР з її імперативними догматами. Не слід забувати і про вплив історичної пам'яті Голодомору й “епохи Великого терору”, що залишили кривавий слід у свідомості нащадків жертв цих страшних подій.

З іншого боку існує прошарок суспільства, який вперто стоїть на іраціональних позиціях ортодоксальної сакралізації “героїчного минулого сталінських перемог” і глорифікації особистості “вождя народів” та прийняття сталінізму як своєрідного “золотого століття”, апріорі заперечуючи будь-які спроби всебічного об'єктивного наукового аналізу. Наявність таких полярних світоглядних позицій суттєво впливає на суспільно-політичну атмосферу в українському соціумі та не сприяє його консолідації в умовах кардинальної зміни основ світопорядку та побудови нової моделі багатополярного світу.

Величезний обсяг наукових розвідок, в яких досліджується феномен сталінізму, зроблений радянологами Заходу. Більшості з них притаманне не лише аналіз сталінізму, а соціалізму (комунізму) взагалі, часто ототожнюючи їх зі сталінізмом. Звичайно, світоглядні та політичні мотиви переважної більшості дослідників характеризує антирадянська ортодоксія, що безумовно відбивається на побудові ними системи власної аргументації та об'єктивності висновків. Разом з тим, наявність комплексу джерел, які не були введені у науковий дискурс радянської історіографії, безумовно підвищує наукову цінність цих наукових праць.

Таким чином, можна констатувати той факт, що на початок ХХІ ст. сталінізм (як і фашизм і нацизм) перетворився в деякий симулякр і символ конкретно-політичного протистояння не лише внутріполітичного, а й зовнішньополітичного антагонізму.

Сталінізм поєднував, здавалося б, дві несумісні речі — архаїку та модерн. У науковому середовищі у трактовці співвідношення цих понять існують протилежні точки зору, які, до речі в своєму сутнісному наповненні не суперечать одна одній. З одного боку архаїка у формі комуністичної утопії будувалася як образ майбутнього, як засіб легітимації влади, основа для маніпулювання суспільною свідомістю та встановлення інститутів масового підпорядкування. Модерн виступав як засіб, механізм реалізації цієї утопії. За іншою точкою зору у випадку зі сталінізмом модерн “Великого стрибку” (або те, що сталіністи вважали модерном) був реалізований в архаїчних формах тотального насилля.

Наявність загальних родових ознак сталінізму, фашизму та нацизму дозволяють нам зробити висновок про формування моделі сталінізму в СРСР в межах парадигми консервативної революції 1920–1930-х роках в Європі з відповідними “ексклюзивними” ідеологічними варіаціями і нелінійним характером розвитку історичного процесу в СРСР. Разом з тим, автор стверджує, що кожний з цих політичних напрямів й ідеологічних платформ мали свої особливості, що не дає можливості визначити їх як абсолютно тотожні соціально-політичні проекти.

Термін “сталінізм” був вперше використаний Л. М. Кагановичем у 30-х роках ХХ ст. виключно з позицій апологетики політики та глорифікації особистості Й. В. Сталіна [3]. Сталінізм, у даному випадку, асоціювався з політикою “Великого стрибка” [5].

У період “перебудови” за часів президентства М. Горбачова та після розпаду СРСР терміни “сталінщина”, “командно-бюрократична система”, “авторитарна система”, “казармовий соціалізм” і власне “сталінізм” трактувалися науковцями, письменниками, публіцистами, політиками за допомогою різних дефініцій, які розкривали зміст цих понять в настільки широкому спектрі, що усталеного погляду на ці категорії не існує й досі. Це питання викликало та досі викликає багато палких дискусій у середовищі істориків, філософів, психологів, письменників [4].

Отже, незважаючи на те, що тема сталінізму пройшла свій пік популярності у 1990-ті роки, слід зазначити, що цей соціально-політичний феномен ще довго буде привертати увагу як і дослідників, так і пересічних громадян. Це, насамперед, пов’язано з вкрай неоднозначним відбитком у свідомості людей, що залишив сталінізм у своєму історичному розвитку.

У сучасній українській історіографії оцінка соціалізму дзеркально повторює штампи комуністичної пропаганди щодо його ідеологічного супротивника — фашизму. Можна вважати це посмішкою історії, можна — закономірністю розвитку історичного процесу. Але історія часто надає приклади карколомних поворотів, які актуалізували проблематику, що більшістю сприймалася як застаріла.

Виходячи з викладеного, пропонуємо власне визначення сталінізму.

Сталінізм — суспільно-політична система, яка визначила принципи, форми співіснування та взаємовідносин індивіда та держави, соціуму та влади за допомогою механізмів державних інститутів з метою побудови:

а) *в соціально-економічній сфері* — моделі своєрідного соціально-орієнтованого державного монополістичного феодалізму за допомогою механізму неринкових відносин з використанням “фасадних” елементів соціалістичної економіки на основі культивування “ударної” праці в умовах зрівняльного розподілу та споживання для широких верств населення;

б) *в культурно-духовній сфері* — ідеологічно гомогенного соціуму на основі проголошеної корпоративної ідеї побудови соціалізму в СРСР за допомогою використання псевдосоціалістичної риторики в організації тотальної ідеологічної та агітаційно-пропагандистської роботи. Акції по знищенню й ізоляції “ворогів народу” мали на меті створення уніфікованої колективної свідомості соціально однорідної (в ідеалі) людської маси;

в) *в політичній сфері* — структури жорсткої ієрархії монопольного партійно-державного управління на основі легітимізації авторитарної моделі культу особистості Й. В. Сталіна. З цією метою впроваджено використання каральних механізмів репресивного апарату для придушення та знищення справжніх і уявних політичних опонентів.

Візьмемо на себе сміливість стверджувати, що сталінська модель державного управління, соціально-духовний феномен сталінізму проіснував у СРСР з початку 1930-х років до XIX партійної конференції КПРС 1988 р. з несуттєвими варіативними змінами, які за своїм змістом не трансформували його фундаментальні світоглядні та соціально-економічні константи. Мутація сталінізму відбувалася упродовж усієї радянської історії у формі волюнтаристського хаосу часів М. Хрущова, відносно лібералізації під час керівництва Л. Брежнєва, але ці мутації не змінювали його антидемократичної сутності. Сталінізм за своїм онтологічним змістом був апіорі антидемократичним, тому перші, навіть половинчасті та суперечливі реформи М. Горбачова об’єктивно призвели до краху системи партійно-адміністративного керівництва країною і розвалу другої наддержави — СРСР.

На цей час антагонізм наукових позицій, констант суспільної психології визначається крайнім ступенем максималізму в неприйнятті полярних точок зору. Цей об’єктивний процес розвитку українського суспільства вимагає від дослідників вкрай виваженої наукової позиції щодо розгляду сталінізму в комплексі наукових підходів. Ці підходи в підсумку допоможуть сформулювати інтегративну оцінку цього суперечливого, нелінійного соціально-політичного явища і феномену нашої історії, наслідки і рецидиви якого і досі впливають на драматичний розвиток подій в нашій країні.

Література

---

1. Гула Р. В. Витоки та роль радянського патріотизму в роки Великої вітчизняної війни (на матеріалах України): монографія. Д.: Герда, 2013. 516 с.

2. На жаль небезпека на кожному кроці [Електронний ресурс] / Степан Павлюк. Ін-т народознавства НАН України. URL: http://ethnology.lviv.ua/ua/news_details/0/36.html
3. Мерцалов А. М. Сталинизм и освещение пришлого // История и сталинизм. М.: Наука, 1991. С. 382–447.
4. Терлецька І. В. Сучасний російський історико-політологічний дискурс поняття “сталінізм” // Науковий часопис Національного педагогічного ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 6 : Історичні науки : зб. наук. праць. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 8. С. 292–299.
5. Хлевнюк О. В. Хозяин. Сталин и утверждение сталинской диктатуры. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2010. 478 с.
6. Якунин В. К., Гула Р. В. Индекс запретных мнений // 2000. 2016. № 37, 16–22 сентября.
7. Якунин В. К., Гула Р. В. Патриотизм и национализм : опыт и уроки истории. К.: ООО “Бизнесполиграф”, 2015. 176 с.
8. Якунин В. К. Крах КПСС. Историографический и теоретико-методологический аспекты: в 2 ч; ч. 1: Идеино-теоретические основы КПСС и исторический опыт XX столетия. Днепропетровск: Изд-во Днепропетровского ун-та, 2003. 284 с.
9. Якунин В. К. Кто и зачем вызывает из забвения дух Иосифа Сталина // Грани. 2002. № 5. С. 143–152
10. Якунин В. К. Почему заблудился призрак? // Грани. 2002. № 2. С. 113–121.
11. Fridrich C., Brzezinski Z. Totalitarian dictatorship and Autocracy. Cambridg, 1965. 365 p.

Hula R. Phenomenon of Stalinism in Modern Scientific Discourse: Problems, Paradoxes, Controversies.

The role and place of the phenomenon of Stalinism in the views of Soviet, Russian, Ukrainian and foreign political thought are analyzed. The content of the concept of “Stalinism” is revealed and the author’s vision of the disclosure of its essence is offered. The features of the functioning of Stalinism in the paradigm of the “conservative revolution” are considered.

The author offers his own definition of Stalinism.

Stalinism is a socio-political system that defined the principles, forms of co-existence and interrelationship between the individual and the state, society and power through mechanisms of state institutions in order to build:

a) in the socio-economic sphere — models of a kind of socially-oriented state monopoly feudalism through the mechanism of non-market relations using the “front” elements of the socialist economy based on the cultivation of “shock” labor in terms of equitable distribution and consumption for the general population;

b) in the cultural and spiritual sphere — an ideologically homogeneous society based on the proclaimed corporate idea of building socialism in the USSR through the use of pseudo-socialist rhetoric in the organization of total ideological and propaganda work. Actions for the destruction and isolation of the “enemies of the people” were aimed at creating a unified collective consciousness of a socially homogeneous (ideally) human mass;

c) in the political sphere — the structure of a rigid hierarchy of monopoly party-state government on the basis of legitimizing the authoritarian model of personality cult JV Stalin. To this end, the use of punitive mechanisms of the repressive apparatus to suppress and destroy real and imagined political opponents was introduced.

At present, the antagonism of scientific positions, a constant of social psychology, is determined by the extreme degree of maximalism in rejecting polar points of view. This objective process of development of Ukrainian society requires re-

searchers to have a very prudent scientific position on the consideration of Stalinism in the complex of scientific approaches. These approaches will ultimately help to form an integrative assessment of this contradictory, non-linear socio-political phenomenon and the phenomenon of our history, the consequences and recurrences of which still affect the dramatic development of events in our country.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-01/57-26-31>

Надійшла 29 серпня 2019 р.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ МОДЕЛІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2019, вип. 57(1), с. 32–40

<https://doi.org/10.32689-2523-4625-2019-01/57-32-40>

Розглядається інституціональний контекст формування моделі мовної політики на різних етапах політичного розвитку Української держави. Увага акцентується на формальних і неформальних інституціях, які на певному етапі розвитку держави мали різну сутність, характер та по-різному себе виявляли. Виходячи із зазначеного, формальні інституції — це державні політичні структури, які підпорядковуються владі, а неформальні є більш вільні і незалежні у своїй діяльності. На сучасному етапі розвитку вони мають символічне та семіотичне значення.

Модель мовної політики — це державна і водночас суспільна інституція, на розвиток або гальмування якої впливають як формальні, так і неформальні інституції. Основою інституціонального контексту формування та розвитку моделі мовної політики є таке поняття як “політичний інститут”, яке використовується в наукових дослідженнях періоду становлення політичної думки. Основою інституціоналізму є інститут, що варто розуміти як “правила гри”, які створені для організації взаємовідносин між суб’єктами політики. Виходячи з зазначеного, окремі аспекти моделі мовної політики, яка базується на основі як формальних, так і неформальних інституцій, досліджують Л. Бунецький [3], А. Колодій [6], Н. Лютко [8], Л. Нагорна [9], Є. Перегуда [12], Ю. Шайгородський [15], Г. Шипунов [16], а також Г. Алмонд і С. Верба [17] та ін. Інституціоналізм, як зазначає Є. Перегуда, з доби античності був одним з основних напрямів дослідження політики, а у добу постмодернізму інституції мають символічне та семіотичне значення [12, 26]. Зокрема, Л. Бунецький звертає увагу на те, що методологія інституціонального аналізу недостатньо використовується в українській політичній думці, а науковці практично не бачать різниці між класичним та новим інституціоналізмами [3, 60]. Під кутом бачення вітчизняного дослідника Ю. Шайгородського, “політика”, — це система інститутів та сукупність політичних процесів, що існують завдяки здатності людей створювати, відтворювати та змінювати політичне життя [15, 222], а також формувати модель мовної політики на національ-

ному ґрунті та у власній державі. Інтерес до функціонування та діяльності політичних інститутів посилюється у демократичних державах у 1960-ті роки з появою книги Г. Алмонда і С. Верби “Громадянська культура” [17]. Втручання формальних і неформальних політичних інституцій у проблеми мови Української держави є одним з вагомих чинників, на якому базується маніпулятивна вербальна поведінка окремих політиків, зокрема і під час створення, обговорення та аналізу законопроектів, ухвалення політичних рішень, програм і законів [9, 126], а також — дискурсу з виборцями того чи іншого регіону країни. Наприклад, в одній мовно-політичній ситуації кандидат у президенти, виступаючи перед мешканцями Донбасу або Криму, висловлюється на захист російської мови, а перед мешканцями Львова він засуджує тих, хто цією мовою послуговується. З іншого боку, кандидат у депутати від національно-демократичних політичних інституцій, виступаючи перед мешканцями Києва, розповідає, як важливо захищати і поширювати українську мову у містах Півдня і Сходу України, а виступаючи перед мешканцями Автономної Республіки Крим, виправдовує тих, хто навчається російською мовою та здійснює комунікації цією мовою. Така вербальна і водночас маніпулятивна поведінка одного й того самого політика дає змогу зняти маску лицемірства з окремих інституцій, які він представляє або до яких належить, показати їх реальну сутність та мовно-політичні погляди. “Формальні інститути, як констатує Н. Лютко [8], містять у собі правові норми, які дотримуються та гарантуються державою, що регулює мовно-політичне життя. Формальними правилами структурування цих інституцій є статuti, програми, конституції, закони, які детермінують механізми легітимної влади. У цьому сенсі поняття формальні “політичні інституції”, як зазначає А. Колодій, “використовувалося в значенні державні установи та/або політичні організації, які розглядалися як визначальні чинники політичного процесу, від яких залежала діяльність дійових осіб політики та рівень ефективності і стабільності політичної системи” [6, 130]. До формальних інституцій належать конституції, закони та ін., а до неформальних — *санкції*, які застосовуються до тих держав, що порушують закони світового порядку; *традиції*, з допомогою яких усі народи відрізняються у культурному на іншому сенсах; *політична поведінка*, яка в українських політиків має символічні, політичні, вербальні, реальні та інші ознаки; *клановість*, яка наносить велику шкоду економіці, мові, культурі народу та ін. [12, 26]. Тобто, формальні і неформальні інституції можуть по-різному впливати на формування моделі мовної політики, національні цінності, поведінку суб’єктів політики, які у постмодерний період змінили свою сутність і значення. Вони, як зазначає Г. Шипунов, наразі пов’язані з протидією глобалізації, євроінтеграційним та міграційним процесам, зі збереженням національної ідентичності, поверненням до традиційних цінностей [16, 71], з обмеженням імміграції, пануванням іноземного капіталу, забезпеченням високого рівня життя та ін.

Формування російської моделі мовної політики в Російській імперії ґрунтувалося на переслідуваннях інакомислячих та усіляких заборонах, які стосувалися: творів Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова; друкування

церковних, навчальних та інших книг українською мовою, якої, на думку П. Валуєва, “не було, нема і не може бути, позаяк це та сама російська мова, зіпсована впливом на неї Польщі”; відкриття українських театрів, недільних шкіл, запровадження навчання у початкових народних школах українською мовою та ін. Для цього імперська влада ввела російську мову в армії і церкві; закривала україномовні газети, забороняла навчатися та перекладати будь-які твори українською мовою; використовувати українську мову в офіційних установах та давати українські імена при хрещенні; виголошувати світські промови та церковні проповіді українською мовою; ставити вистави та видавати ноти українською мовою; друкувати дитячі книжки, оригінальні твори, переклади, духовні книги українською мовою, завозити їх з-за кордону [5, 52–55] та ін. Тривалі заборони української мови, як зазначає І. Діак, зробили з українців “людей двох націй”, яких не турбує, хто їх пращури. Тому у 1874 р. українську мову вважали рідною 60 % мешканців Києва, у 1897 – 22 %, а у 1917 – лише 16 % [5, 67, 78]. Російська імперія нав’язувала національним меншинам, етнічним групам і націям власну модель мовної політики на основі поширення комунікацій російською мовою, що аналізує у власній праці “Політична мова і мовна політика” Л. Нагорна, яка вважає, що у ХІХ ст. “духовне життя в Україні слабне, натомість посилюється силовий вплив російського культурного поля, зросійщується освіта, а українська культура розчиняється в російській, що загрожувало, на її слушну думку, перетворенням українського народу в аморфну етнографічну масу, приречену на денационалізацію” [10, 253]. Тобто, на етапах російського панування на території України модель мовної політики імперської влади як державної інституції була спрямована на витіснення української мови з періодики, науки, навчальних закладів, російщення та асиміляцію українського народу. Усе це разом з іншим у комплексі підірвало віру в наукову цінність інституціональних досліджень. У цьому А. Колодій звинувачує біхевіоралізм, з допомогою якого аналізували індивідуальну та колективну поведінку суб’єктів політики [6, 130]. “В рамках теорії інституціоналізму політичну систему розглядають, на думку В. Андрусіва, через призму діяльності та взаємодії між інститутами” [1, 20]. На думку Н. Степанової та Ю. Андрієнко, в Україні спостерігається тотальне падіння авторитету влади та майже усіх інститутів демократії, що “виявляється в деінституціоналізації, яка є внутрішньою інституціоналізацією, масового руху протесту, у спонтанних політичних акціях” [14, 126]. Раніше те саме відбувалося у розвинених демократичних країнах, які інтенсивно шукали вихід з того становища, в якому вони опинилися у першій половині ХХ ст. Критика інституціоналізму сприяла виникненню такої методології, як неоінституціоналізм, за якою політичні інститути відіграють визначальну роль у політичному процесі, позаяк вони вважають легітимність джерелом їх відтворення, регулюють відносини між владою і суспільством, спрямовують поведінку суб’єктів політики у раціональне річище [7, 40–41], попереджають виникнення мовно-політичних проблем, розв’язують мовно-політичні конфлікти, здійснюють мовну політику та розбудовують її модель.

Модернізація і демократизація, як нові формальні політичні інституції, які у кінці 1980-х – на початку 1990-х років інтенсивно запроваджувалися в незалежній Україні, стосувалися насамперед тих інституційних змін, які запровадив у науковий процес Самюел Гантінгтон [11]. На думку А. Колодій, “Самюел Гантінгтон був серед тих політологів, які започаткували сучасний інституціоналізм (на відміну від традиційного, що існував у довоєнний період), який, втім, ще не був тим явищем, яке нині називають неоінституціоналізмом”. Становлення неоінституціоналізму припало на 80-ті роки ХХ ст. у зв’язку з критикою біхевіоралізму, який пріоритетне значення надавав поведінці суб’єктів політики та залишав на узбіччі аналіз політичних інститутів [7, 39]. У кінці 1980-х – на початку 1990-х років, завдячуючи такій інституції, як “перебудова”, з’являються нові національно-демократичні за сутністю і характером інституції з іншими та більш ширшими повноваженнями. У цьому сенсі в середині 1980-х років на території Радянської України почали діяти численні неформальні інституційні об’єднання: “Український культурологічний клуб”, “Клуб шанувальників історії та культури “Товариство Лева” та ін., які ставили перед собою завдання відродити українську мову та надати їй статусу державної. “Перебудова” М. Горбачова, як формальна інституція, що ґрунтувалася на державних та законодавчих рішеннях та ухваленнях, була спрямована на демократизацію сфер життя України, яка створила умови для формування та виникнення національно-демократичних політичних інституцій, які були тією передумовою та основою, на якій базувалася консенсусна мовна політика, завдяки якій було ухвалено закон “Про мови в Українській РСР”. Тобто, дискурсивні політичні процеси, що розпочалися на території України у добу “перебудови”, відродили національно-демократичні інститути та їх цінності, які спонукали до дії правлячу еліту, маси, а також відновлені і новонароджені політичні інституції. Дискурсивна модель мовної політики як формальна інституція у добу “перебудови” формувалася не лише діючою владою, а й індивідами, групами, спільнотами та національними демократами. Мовне питання, яке у добу “перебудови” стрімко політизувалося, широко використовувалося, на слухну думку Ю. Смольникова, у політичних цілях як прихильниками, так і противниками незалежності [13, 18]. У цей час модель мовної політики формується на основі методології *неоінституціонального дискурсу*, коли державна політика визначала мовну політику, планувала її і скеровувала. Неоінституціоналізм має такі напрями як історичний, раціонального вибору, нормативний і соціологічний. Деякі дослідники, зокрема, О. Педерсен, В. Шмідт та ін. виокремлюють у неоінституціоналізмі й інші напрями — конструктивістський, дискурсивний, мережевий та ін., які дали змогу дати відповіді на важливі мовно-політичні питання, виявити причини та спрогнозувати наслідки від мовно-політичних проблем. Неоінституціоналізм зростає на критиці біхевіоралізму, що розглядав індивіда як незалежну особистість, та теорії раціонального вибору, згідно з якою актори діють відповідно до своєї вигоди [6, 132]. Це можна побачити на прикладі вітчизняних політиків та їх політичних інституцій, які за 28 років незалежності, якщо не брати до уваги мовну політику экс-президента П. Порошенка, не спромогли-

ся ухвалити закон про українську мову та ґрунтуючись на цьому, розбудувати нову модель мовної політики, позаяк вони відстоювали не національні інтереси, а боролися за владу, яку використовували заради певних благ та перемог. У цьому контексті на неабияку увагу заслуговує історичний неоінституціоналізм, який, з одного боку, дав можливість розбудувати нову модель мовної політики, з іншого, успадкував мовно-політичні проблеми радянської епохи, які дісталися у спадок і незалежній Україні [10, 264]. Унаслідок таких дій більшість інституцій України втратили довіру громадян. Як тут не згадати, як зазначає А. Колодій, про “стежку залежності” від історичного минулого, а згадавши, не задуматись про те, як вчасно з неї звернути — зокрема й за допомогою нових теоретичних розробок [6, 136]. Тому важливим елементом об’єкта дослідження в неоінституціоналізмі є цінності і такі національні символи як український прапор, герб, гімн, українська мова, культура, герої, які продовжують боронити Українську державу та гинути на війні з Росією. Неоінституціоналісти зосереджують увагу на вивченні законодавчих актів державних інститутів, які формують політичну поведінку особи, а вона у свою чергу має можливість впливати на мовну політику держави та формувати її модель. У неоінституціоналізмі раціонального вибору науковці виокремлюють такі дві моделі держави як ліберально-демократичну, яка вільно на демократичних засадах формує модель мовної політики, та авторитарно-експлуататорську, що забороняє національним меншинам впливати на мовну політику держави та визначати її модель, а також брати участь у розподілі цінностей та формуванні мовно-політичної ідентичності.

Найбільш пізній напрям неоінституціоналізму — дискурсивний, який пропонує формувати модель мовної політики та розв’язувати мовно-політичні проблеми шляхом плюралізму, мультикультуралізму, діалогу, компромісу та консенсусу. Дискурсивна модель мовної політики визрівала в Україні протягом 28 років незалежності як державна та соціальна інституції, які формувалися на основі діалогу і дискурсу між “правими” і “лівими” політичними інституціями під час “Помаранчевої” революції та “Революції гідності”. У цьому сенсі за два майдани українські політики виробили модель політичного діалогу між владою та українським суспільством, який є, на слухну думку М. Головатого, малоефективним без належної суспільної та політичної толерантності, особливо в умовах політичного плюралізму [4, 22]. Виникнення неоінституціонального напрямку пов’язано з тими змінами, з якими стикається людство, зокрема український народ, які розв’язати старими методами та силовими підходами уже неможливо. Якщо певна держава на міжнародному полі намагається діяти не шляхом діалогу, компромісу та порозуміння, а старими авторитарними методами, то вона отримує протидію від групи держав у вигляді бойкоту, різного роду ізоляцій та санкцій, які уже спрямовано проти деструктивних дій Росії в Україні. На такий бойкот 20 травня 2019 р. наштотхнулася Росія у Раді ООН, яку вона скликала для того, щоб заблокувати ухвалений в Україні Закон “Про забезпечення функціонування української мови як державної”, який начебто чимось загрожує міжнародному миру та безпеці. Тому такого роду дискурс, ініційований Росією, закінчився

не розпочавшись. Утім, російські політики і керманічі, мабуть, не знають, що цей закон дозволяє громадянам використовувати мову у рамках власної ідентичності, особистої свободи та особистих прав. У 80-х роках нідерландський вчений Т. Дейк актуалізував увагу дослідників на техніці аналізу політичного дискурсу [10, 39]. Він допоміг дослідити модель мовної політики, спираючись на дискурсивну теорію неінституціоналізму, який дав можливість проаналізувати обговорення мовно-політичних проблем на конференціях, семінарах, “круглих столах”, у залі засідань, на спеціальних слуханнях, а також вербальну і символічну поведінку депутатів, держслужбовців політиків регіональних і місцевих рад. Т. Дейк вважає, що інституціональний дискурс варто розуміти як специфічний діалог, метою якого є неупереджений аналіз дійсності, очищений від суб’єктивізму дослідника. Дискурс на тему “модель мовної політики” спрямовано на аналіз виступів суб’єктів політики, які присвячуються обговоренню таких мовно-політичних проблем, як: *підвищення статусу* російської мови чи поширення комунікацій українською мовою як єдиною державною у зросійщених регіонах країни; *конструктивна і деструктивна* мовна політика, її здійснення національно-демократичними інституціями та проросійськи налаштованими політиками, які захищають в Україні різні мови, культури, ідеї та ідеології.

Інституціональний дискурс — це *сукупність висловлювань* суб’єктів політики та їх взаємодій, які стосуються діяльності політичних інститутів, їх формування, функціонування, становлення та розвитку; *методика і техніка інтерпретації* політичних текстів як продуктів мовленнєвої діяльності, що застосовуються у конкретних суспільно-політичних обставинах, а також на рішеннях політичних інституцій. Дискурсивний інституціоналізм має як конструктивну, так і деструктивну основи. Його конструктивна основа формується на таких неформальних інституціях як плюралізм, діалог, дискусія, які передбачають компроміс і консенсус. Під цим кутом бачення мовно-політичні проблеми доцільно розв’язувати, спираючись на дискурс, який дає можливість виявити схильність суб’єкта політики до конфлікту чи співробітництва, еволюцію його поглядів, вербальну та реальну поведінку [2, 127]. Водночас критичний дискурсивний інституціоналізм націлений на дослідження мови як засобу владарювання і соціального контролю. *Критичний* (франц. *critique*) підхід пов’язано з кризою і критикою, що відображає сутність таких явищ як вирішальний і переломний. Критичний аналіз формування політологічного контексту моделі мовної політики зарубіжних держав дав можливість: *виявити* мовно-політичні проблеми, з’ясувати їх походження та проаналізувати, якими методами вони розв’язуються у мультикультурних та монокультурних суспільствах; *зосередити увагу* на мовно-політичних конфліктах та мовно-політичному сепаратизмі, що виникали на тому чи іншому етапі здійснення мовної політики, їх природі, історії формування, виникнення та подолання. Така мовно-політична ситуація в українських реаліях у багатьох випадках свідчить про відсутність політичного діалогу між провладними та опозиційними політичними інституціями, які не бажають взаємодіяти та домовлятися при ухваленні важливих для України законів, що призвело до поглиблення

конфліктів, зокрема і мовно-політичних. Основою розбрату, на відміну від інших розвинених демократичних держав, де “ліві” інституції працюють на національні інтереси суспільства, є комуністи та інші антиукраїнськи налаштовані політики, які упродовж усіх років незалежності формували в Україні російську модель мовної політики, створювали сприятливі умови для її подальшого утвердження та поширення за рахунок обмеження та витіснення української. Погляди та ідеологія антиукраїнськи налаштованих інституцій практично не відрізняються: вони формують в Україні модель мовної політики, спираючись на двомовність, багатомовність та єднанні з Росією [5, 234].

Отже, на формування інституціонального контексту моделі мовної політики у різні періоди суспільно-політичного життя Української держави впливала державна мовна політика як формальна інституція, яку забезпечували: Національна Рада з мовної політики, яка функціонувала при Президентові України; Департамент з мовної політики, що функціонував при Міністерстві юстиції України; Національна комісія з питань правопису та мовних норм Національної академії наук України, яка і наразі не може дійти консенсусу з проблеми унормування української мови та видання єдиного для усієї української спільноти, де б вона не мешкала, правопису; Національна рада з питань радіо і телебачення, яка, на відміну від провідних держав світу (Франція, Німеччина, США, влада яких не дискутує, скільки відсотків державної мови має бути на радіо і телебаченні, позаяк у цих країнах основне місце посідає державна мова або мова міжнаціонального спілкування — французька, німецька та англійська, а усі інші мови мають другорядне значення), до цього часу “не може визначитися”, яка мова в Україні є головною. Водночас неформальні інституції намагаються спрямовувати дії формальних інституцій у правове русло та їх контролювати, аби вони не зійшли з демократичного та національного шляху.

Джерела

---

1. *Андрусів В.* Інституційний інтерес: виникнення та стратегічне значення // Стратегічні пріоритети. № 1. 2006. С. 18–26.
2. *Бєбик В.* Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: монографія. 2-ге вид., стереотип. К.: МАУП. 2001. 384 с.
3. *Бунецький Л.* Аспекти інституціоналізму в сучасній політичній науці: аналіз феномену “політичний інститут” // Вісник Київського національного ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. Вип. 91–93. 2009. С. 60–64.
4. *Головатий М.* Діалог між владою і суспільством — важлива засада формування української державності // Політичний менеджмент. № 5. 2011. С. 20–24.
5. *Діак І.* Українське відродження чи нова русифікація?: наукове видання. К.: Гранослов, 2000. 304 с.
6. *Колодій А.* Неінституціоналізм та його пізнавальні можливості в політичних дослідженнях // Вісник Львівського ун-ту. Серія: Філософія–політологія. Львів. 2011. Вип. 1. С. 129–139.
7. *Король С.* Європеїзація та неінституціоналізм: науково-теоретичний аспект // Вісник Харківського національного ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології. Харків. 2015. Вип. 28. С. 37–41.

8. *Лютко Н.* Неформальні інститути в політиці / Н. В. Лютко // Нова парадигма: філософія, політологія, соціологія / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ТО “Нова парадигма”. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2013. Вип. 118. С. 135–143.
9. *Нагорна Л.* Політичний дискурс як об’єкт наукового аналізу // Наукові записки. К.: Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2005. Вип. 27. С. 125–137.
10. *Нагорна Л.* Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. К.: Світогляд. 2005. 273 с.
11. *Новакова О.* Авторитарна і демократична моделі політичної модернізації // Політичний менеджмент. Спец. вип. 2006. С. 82–91.
12. *Пережуда Є.* Виконавча влада України: Політико-правові аспекти модернізації: монографія. К.: Логос. 2013. 408 с.
13. *Смольников Ю.* Проблема відродження української мови та історичної пам’яті в Україні (др. пол. 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст.). Теоретичний аналіз: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07. 00. 01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ. 2005. 23 с.
14. *Степанова Н., Андрієнко Ю.* Політична участь у добу постмодерну: українська практика // Молодий вчений. № 5 (20). Ч. 4. травень 2015. С. 125–128.
15. *Шайгородський Ю.* Вивчення політичної поведінки в Україні [Текст] / Ю. Ж. Шайгородський // Політична наука в Україні 1991–2016: у 2 т. т. 2: Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса; редкол.: чл.-кор. НАН України О. Рафальський (голова), д-р політ. наук М. Кармазіна, д-р іст. наук О. Майборода; відп. ред. і упоряд. О. Майборода. К.: Парлам. вид-во. 2016. С. 221–235.
16. *Шутинов Г.* Концептуальні особливості визначення “лівих” та “правих” політичних партій в умовах постіндустріального суспільства // Грані. 2017. Т. 20. Вип. 1 (141). С. 67–73.
17. *Almond G., Verba S.* The civic cultura. Princeton (N. J.): University Press. 1963. 250 p.

Savoyska S. V. The institutional context of the formation and development of a model of language policy.

The institutional context of forming a model of language policy at different stages of the political development of the Ukrainian state is considered. Attention is focused on formal and informal institutions, which at different stages of the state development had a different nature, character and different manifestations. Based on this, formal institutions are state political structures that are subordinate to the authorities, while informal ones are more free and independent in their activities. At the present stage of development, they have symbolic and semiotic significance. The model of language policy should be understood as a state and at the same time a public institution, whose development or inhibition is influenced by formal as well as informal institutions. The basis of the institutional context of the formation and development of the model of language policy is the notion of “political institution”, which is used in scientific researches of the period of formation of political thought. The basis of institutionalism is such an institution, which should be understood as “rules of the game”, which are created for the organization of relations between policy makers. The formation of the Russian model of language policy in the Russian Empire, which was based on the persecution of dissenters and all kinds of prohibitions, were investigated: works by T. Shevchenko, P. Kulish, M. Kostomarov; printing church, educational, etc. books in Ukrainian, which, according to P. Valuyev, “was not, there can not be, because it is the same Russian language, spoiled by the influence on it of Poland”; the opening of Ukrainian theaters, Sunday schools, the introduction of training in primary schools in Ukrainian, etc. For this, imperial power introduced the n language in the army and the church;

closed the Ukrainian-language newspapers, forbade the study and translation of any works in the Ukrainian language; use the Ukrainian language in official institutions and give Ukrainian names at baptism; to proclaim secular speeches and church sermons in Ukrainian; to place plays and give notes in Ukrainian; print children's books, original works, translations, spiritual books in Ukrainian and import them from abroad. That is, at the stages of Russian domination on the territory of Ukraine, the model of the language policy of imperial power as a state institution was aimed at ousting the Ukrainian language from periodicals, science, educational institutions, russification and assimilation of the Ukrainian people. All this together with others in the complex undermined the belief in the scientific value of institutional research.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2018-02-32-40>

Надійшла 20 червня 2019 р.

М. ГАНАК

<https://orcid.org/0000-0001-6948-6238>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ЕФЕКТИВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2019, вип. 57(1), с. 41–44

<https://doi.org/10.32689-2523-4625-2019-01/57-41-44>

Розглянуто й проаналізовано основні інноваційні аспекти державного управління вищою освітою на сучасному етапі суспільного розвитку. Акцентується на тому, що інноваційні підходи до розбудови принципово нової, що відповідає запитам інформаційного суспільства, системи державного управління вищою освітою, сприяють радикальному оновленню процесу навчання та виховання майбутніх спеціалістів, забезпечують їх продуктивно громадянську – корисну діяльність у всіх сферах суспільного виробництва.

Актуальність проблеми інноваційного управління з боку держави сучасною системою освіти, безпосередньо вищої освіти, закладом вищої освіти (ЗВО), зумовлена рядом специфічного характеру особливостей: а) функціонування сучасної системи ринкового господарювання; б) інноваційним характером розвитку вищої освіти; в) демократизацією всіх управлінських процесів у ЗВО (вибір ректора, керівних структур вузу, студентського самоврядування тощо); г) потребою інноваційно-наукового забезпечення процесу навчання та виховання майбутніх фахівців.

Інноваційні аспекти управління вищою освітою, ЗВО безпосередньо, потребують більш глибокого теоретико-методологічного опрацювання, оскільки вони мають максимально відповідати потребам як людини (громадянина), так і суспільства і цілому на принципово новому етапі розвитку людських спільностей, держав. Відомий фахівець в галузі освіти Д. Тапскотт, характеризуючи так зване цифрове (інформаційне) суспільство, пише, що “нове суспільство розумової праці ґрунтується на застосуванні знань до всього, що виробляється і до того, як це робиться. Нові ідеї будуть головним джерелом добробуту” [6, 11]. Одночасно О. Тоффлер акцентує увагу на тому, що створюється “новий носій домінування-створення і експлуатації знань” [7].

Питання інноваційного розвитку вищої освіти, інноваційних аспектів управління вищою освітою досліджувалися і нині досліджуються багатьма зарубіжними і вітчизняними вченими, серед яких слід відмітити праці О. Ананьєва, В. Андрущенко, В. Бадарча, Д. Бодді, І. Валлерстайна, Р. Герра, П. Друкера, В. Журавського, К. Корсака, В. Лугового, Б. Мільнера, У. Ордона, П. Скотта, Д. Сороса, О. Тоффлера, М. Ушакової, Н. Чернухи, В. Шарапова, М. Яворської та ін.

Спеціальну літературу з означеної у статті проблематики можна класифікувати у такий спосіб:

- спеціальна література з інноваційного розвитку управління загалом (В. Атаманчук, Г. Дмитренко, Л. Каращук, Н. Коломінський, Ю. Конаржевський, В. Коростельов, В. Крижко, Є. Павлютенков та ін.);
- література з безпосередньо педагогічного, інноваційного менеджменту (Г. Єльнікова, Д. Даниленко, В. Кремень, В. Наумов, В. Пекельна та ін.);
- спеціальна література з навчальних, педагогічних технологій (М. Кларін, Н. Кузьміна, І. Прокопенко, Н. Тализіна та ін.).

Щодо управління загальною вищою освітою (ЗВО) в цілому нині недостатньо дослідженими були і залишаються такі нові моделі управлінської діяльності, або їх елементи, як: діалогічне управління, партисипативне, фасилітативне, особистісно орієнтоване та ін. [4].

Дослідимо прогалини в цих питаннях.

За оцінкою Міжнародної організації праці загальносвітовий ринок освіти ще у 1995 р. становив 27 млрд дол. США. Передбачається, що до 2020 р. загальна кількість студентів у світі становитиме 4,9 млн осіб [1], що є цілком реальним явищем. Таке зростання, розвиток вищої школи, викликає реальну потребу принципово нового вдосконалення управління окремими ЗВО, так і вдосконалення державного управління вищою освітою в цілому.

Ключовим поняттям при розгляді процесів інноваційного розвитку управління вищою освітою є поняття “інновація”. Під таким терміном розуміємо “нововведення, цілеспрямована зміна, яка викликає перехід системи з певного стану до іншого. Інноваційна освітня діяльність, — за визначенням, що наводиться у Українському педагогічному словнику, — відповідає процесам “внесення” якісно нових елементів в освіту” [8, 43].

Заслужують на увагу основні наукові підходи, що надають можливість для більш дієвішого функціонування та розвитку вищої освіти, а саме: системний підхід; ситуаційний підхід; програмне управління; колегіальне управління; управління якістю освіти; адаптивне управління; особистісно орієнтоване управління; демократичне управління; управління інноваційними процесами [5, 39].

При розгляді основних засад радикальної трансформації сучасної вищої освіти маємо брати до уваги, що цей процес відбувається в умовах потужного глобалізаційного, інформаційного та інтеграційного процесів, вплив яких на окремі національні системи освіти також неоднозначний. У зв’язку з цим такі процеси, як відомий Болонський процес у вищій освіті фахівцями поясню-

ється далеко неоднозначно. Так відомий фахівець у галузі освіти В. Журавський застерігає, що беззастережна інтеграція вищої освіти України у Болонський процес, може виявитися не зовсім позитивною. На його думку, нині триває пошук різних форм інтеграції. Ми стоїмо перед складною дилемою: як поєднати інтеграцію, необхідну сьогодні, з великим різноманіттям систем, норм, символів та ін., що характерно для держав західного регіону (особливо в галузі культури і освіти) [2].

Вдалим є зауваження відомого українського філософа, спеціаліста в галузі освіти В. Кременя, який підкреслює, що трансформація освіти в Україні – це не просто зміна полюсів її адекватності параметрам суспільно-політичного життя. Це, по суті, реакція на стратегічні імперативи освіти третього тисячоліття з його орієнтацією не на державу, а на людину, на фундаментальні загальнолюдські цінності, на послідовну демократизацію всього освітнього процесу і всієї освітньо-педагогічної ідеології загалом [3].

Окремо маємо розглядати проблеми державного управління вищою освітою в сучасній Україні у контексті того, як вони обумовлюють управління вищою освітою на рівні безпосередньо ЗВО.

Основними складовими управлінської діяльності керівництва, органів управління ЗВО, є: а) цілісний (як комплекс) навчально-виховний процес; б) діяльнісний (або ні) науково-педагогічний колектив.

Висновки:

1. Інноваційний розвиток процесу управління вищою освітою і ЗВО безпосередньо, має здійснюватися за специфічною державно-громадською моделлю, суттєвою особливістю якої є максимально широке залучення до управління громадськості, розвиток демократичних засад, самоврядності. Такі моделі управління притаманні сферам освіти більшості провідних європейських країн, ряду країн світу.

2. Управління ЗВО як інноваційне може бути лише за умови максимальної автономізації такого закладу, демократизації суспільно-управлінських відносин, тісного поєднання зусиль адміністрації і громадськості, широкої гласності в управлінні і діяльності закладу освіти.

Джерела

---

1. *Ананьев А. А., Горлага Е. В.* Основные направления совершенствования системы административного менеджмента // Ярославский педагогический вестник. 2013. № 2. Т. 1. К.: Вид. дім "Ін Юре", 2003. 416 с.
3. *Кремень В. Г.* Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. К.: Педагогічна думка, 2009. 530 с.
4. *Мармиза О. І.* Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. Х.: Вид. дім "Освіта", 2004. 36 с.
5. *Слоневський В. В.* Інноваційні технології в управлінні сучасного керівника навчальним закладом // Зб. наукових праць: Наук. вісник інноваційних технологій. 2016. № 1.
6. *Танскотт Д.* Електронно-цифрове общество: плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта / Пер. с англ. К. Дубинский. М.: Рефл-бук; К.: ІНТПресс, 1999. 432 с.

7. Тоффлер Э., Тоффлер Х. Создание новой цивилизации: Политика третьей волны [Электронный ресурс] / Печатается в сокращении по изданию: Тоффлер Элвин, Тоффлер Хейди. Создание новой цивилизации. Политика третьей волны. Новосибирск: Сибирская молодежная инициатива, 1996. 45 с. // Сайт twirpx.com. URL: <https://www.twirpx.com/file/324972/>
8. Український педагогічний вісник. К.: Либідь. 1997. 376 с.

Hanak M. On the Problem of Formation of the Conceptual Foundations of an Effective Innovative Model of Public Administration of a Higher Education Institution.

An attempt is made to theoretical understanding and analysis of the main innovative aspects of public administration in higher education at the present stage of social development. The emphasis is placed on the fact that innovative approaches to the development of a fundamentally new, in line with the demands of the information society, of the system of public administration of higher education, contribute to a radical renewal of the process of training and education of future specialists, provide them with productive civilian — a useful activity in all spheres of social production.

The specificity, basic foundations of the formation of the system of public administration of higher education, a separate higher educational institution on the basis of an innovative approach are considered.

In relation to the management of higher education in general, in relation to the management of procurement, the following new models of management activity, or their elements, such as: dialogue management, participatory, facsimile, personally oriented, etc., have not been sufficiently investigated.

The purpose of the article is to study the gaps in these issues.

The main components that give the result of the management activities of the management, management bodies of the OWOs are the following: a) a holistic (as a complex) educational process; b) activity (or not) scientific and pedagogical collective.

Conclusions are the next: (1) Innovative development of the process of management of higher education and ZOO directly, should be carried out according to a specific public-public model, the essential feature of which is the widest possible involvement in the management of the public, the development of democratic principles, self-government. Such models of management are inherent in the spheres of education of most leading European countries, a number of countries in the world. (2) The management of ZNO as an innovative can only be provided with the maximum autonomy of such institution, the democratization of social and managerial relations, the close combination of administration and the public, publicity in the management and activities of the institution of education.

<https://doi.org/10.32689-2523-4625-2019-01/57-41-44>

Надійшла 23 квітня 2019 р.

Т. ГУСЕЙНОВ

<https://orcid.org/0000-0002-3550-3228>

Межрегиональная Академия управления персоналом, г. Киев

УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2019, вип. 57(1), с. 45–53

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-01/57-45-53>

Политико-институционный климат имеет особое значение для развития гражданского общества. Он создает специфические условия и способствует выработке правил, которые влияют на эффективность, результативность функционирования гражданского сектора.

Как доказывает опыт европейских стран, политико-институционный климат имеет особенное значение для развития гражданского общества. При этом аксиомой является факт, что гражданское общество как самоорганизационная подсистема не способна самостоятельно удовлетворить потребности населения без иницилирующей, нормативной и контролирующей функций государства. Впрочем, иницилирующее влияние государства должно иметь временный характер, особенно для переходных обществ, которым признана и Украина, и осуществляться с целью экономии времени для приведения нормативно-правовой базы для развития гражданского общества в соответствие с европейскими (как самыми результативными) нормами.

В целом следует констатировать, что по проблематике гражданского общества накоплен значительный объем научных трудов. Весомый взнос в развитие теории гражданского общества, исследования проблем и перспектив его развития внесли А. Колодий, В. Бакуменко, В. Безродная, А. Брегада, О. Гарань, В. Никитин, В. Пича, Ф. Рудич, С. Рябов, В. Сидоренко, В. Степаненко, В. Ткаченко, Г. Томенко, Г. Щедрова и др. В то же время исследование институционно-правового климата формирования гражданского общества в условиях воплощения европейской стратегии развития страны на фоне российской агрессии и военных действий на востоке Украины актуализируют необходимость последующих научных разведок данного вопроса.

Рассмотрим условия формирования и развития гражданского общества в современной Украине.

Характеризуя институционно-правовые основы функционирования гражданского общества в современной Украине, необходимо признать, что

значительное расширение прав и свобод граждан и появление плюрализма в политике после распада СССР и обретение независимости Украиной способствовало возникновению и развитию гражданского общества. Однако сформированное в 90-е годы законодательство со временем приобрело черты архаичности и актуализировало необходимость принятия усовершенствованных норм регулирования отношений государства и организаций гражданского общества.

Определенные наработки парламента, правительства, президентской команды создали предпосылки для разработки комплексного подхода в формировании государственной политики поддержки гражданского общества в Украине, в частности, распоряжение КМУ № 1035-р от 21.11.2007 г. относительно одобрения “Концепции содействия органами исполнительной власти развития гражданского общества”, постановление КМУ № 996 от 03.11.2010 г. “Об обеспечении участия общественности в формировании и реализации государственной политики”, Закон Украины “О доступе к публичной информации” № 2939-VI от 13.01.2011 г.

Однако воплощение идеи приближения граждан к возможностям влиять на формирование региональных программ развития, в частности на местном уровне, столкнулось с рядом препятствий, среди которых, с одной стороны, слабый уровень доверия к институту консультаций с общественностью, неравномерность привлечения наработанных предложений общественности, формальный подход к применению консультационных процедур и их непрозрачность, закрытость решений государственных органов и органов местного самоуправления, с другого — отсутствие опыта, экспертов, специалистов общественного сектора, недоверие к общественным организациям со стороны населения.

Утверждение гражданского общества как гарантии демократического развития государства и одну из важных основ внутренней политики Украины нашло свое закрепление в нормах Закона Украины “Об основах внутренней и внешней политики” от 01.07.2010 г. Возможности для достижения общих договоренностей, принятие согласованных решений сторонами социального диалога по вопросам формирования реализации государственной политики, регулирования трудовых, социальных, экономических отношений были созданы принятием Закона Украины “О социальном диалоге в Украине” от 23.12.2010 г. № 2862-VI. С целью формирования благоприятной среды для последующего становления в Украине гражданского общества, налаживания эффективного механизма взаимодействия его институтов с государственными органами и органами местного самоуправления в 2012 г. был создан Координационный совет по вопросам развития гражданского общества.

Повышение темпов реализации евроинтеграционного курса украинского государства способствовало принятию комплексной Стратегии государственной политики содействия развитию гражданского общества в Украине и Плана первоочередных мер по ее реализации. А в 2015 г. при содействии Координатора проектов ОБСЕ и Администрации Президента Украины группой экспертов была разработана Национальная стратегия содействия развитию

гражданского общества в Украине на 2016–2020 гг., в которой было отмечено увеличение роли гражданского общества в разных сферах общественного развития и определены последующие технологии содействия диалогу и сотрудничеству органов государственной власти и гражданского общества [1, 43–53].

Совершенствовалось нормативно-правовое обеспечение развития гражданского общества в Украине в направлении его последующего приближения к соответствующим европейским стандартам. Так, позитивным достижением Закона Украины “Об общественных объединениях” стало расширение возможностей представления общественными организациями интересов граждан, закрепление принципа свободной территории. Количество отказов в регистрации сократилось от 40 % до 5–10 %. Закон Украины “О благотворительности и благотворительных организациях” значительно упростил систему регистрации организаций. Принятие Закона Украины “Об информации” и Закона Украины “О доступе к публичной информации” привели к отмене презумпции недостоверности негативной информации о лице, совершенствованию механизма получения информации, закреплению права граждан попадать на заседание парламента после упрощенной регистрации.

Повышение потенциальной возможности и ресурсности гражданского общества активизировалось “беспрецедентным взрывом” гражданской активности и социально-политических изменений, известных как Евромайдан. Особенностью и отличием Евромайдана стали обусловленность повышения политического участия исключительно общественными организациями и движениями, а не политическими партиями; рост уровня радикализации общественного движения, последующая структуризация, ускорение процессов самоорганизации и социальной структуризации украинского гражданского общества [5, 19].

Гражданское общество впервые получило реальную возможность принять участие в формировании органов государственной власти, в законодательном процессе. Поскольку реальных (неимитационных) инструментов участия в 2014 г. было недостаточно, то участие происходило в таких формах: прямое участие неправительственных организаций в разработке или в лоббировании законопроектов, опосредствованное влияние на законотворческий процесс через проведение стихийных акций или применение обеих форм одновременно [4]. Первая форма участия наиболее ярко проявила себя в создании “Реанимационного пакета реформ” (РПР), который объединил правительственных и неправительственных экспертов разных отраслей для наработки необходимых законопроектов. Участники инициативы РПР разработали “Дорожную карту Реформ для Парламента VIII созыва” и последовательно продвигают реформы и побуждают Парламент и Правительство Украины к их проведению. При участии общественных экспертов депутатским объединением “Платформа реформ” за год был принят 41 закон, в частности и Закон “О сотрудничестве территориальных общин”, “О прокуратуре”, “О высшем образовании” и другие. За 2014–2015 гг. повысился уровень гражданской активности, хотя последняя кое-где приобретала деструктивные

формы. Стоит вспомнить специфику принятия Закона Украины “Об очищении власти” [6, 42–43].

Увеличение количества общественных активистов ОГО в парламенте и правительственных структурах стало мощным инструментом обновления кадрового корпуса органов исполнительной власти и президентских структур и свидетельством усиления системного давления гражданского общества на принятие актуальных законов. Однако, став весомым фактором влияния на деятельность парламента, общественные активисты, представители разных институтов гражданского общества, журналисты, добровольцы не смогли сформировать единой силы и разошлись по разным партиям.

Стоит отметить, что процесс становления гражданского общества в современной Украине характеризуется наличием определенных препятствий при сохранении позитивных стабилизационных тенденций институционального развития. С одной стороны, отечественными и международными неправительственными организациями фиксируется невысокий уровень общественно значимой добровольной активности граждан. Результаты исследований “Nations in Transit” подтверждают, что рейтинги Украины являются недостаточно оптимистичными. С 2007 г. “Рейтинг демократического развития” (то есть средний общий показатель, интегрированный на основе других), начиная с 4,25 баллов, постепенно ухудшался: 2009–2010 гг. — 4,39 баллов, в 2011 г. — 4,61 баллов, в 2013 г. — 4,86 баллов, в 2014 г. — 4,93 баллов. В 2015 г. произошло некоторое улучшение, определенное в 4,75 баллов, которое продлилось в 2016 г. — 4,68 баллов, именно индикатор развития гражданского общества (рост неправительственных организаций Украины (НОУ), их организационная возможность и финансовая стабильность, правовое и политическое окружение, в котором они функционируют, развитие независимых профессиональных союзов, уровень участия групп защиты интересов в политическом процессе) зафиксировал тенденцию к улучшению [8].

По данным другого рейтинга в границах исследования “Индекса постоянства неправительственных организаций” “Агентства международного развития США” (USAID NGO sustainability Index) состояние развития гражданского общества в Украине демонстрирует позитивную динамику, приближаясь постепенно к порогу консолидации (где порог консолидации — 3 балла). На сегодня индекс постоянства неправительственных организаций составил 3,4 балла. При этом самыми слабыми составляющими постоянства неправительственных организаций стали финансовая жизнеспособность (4,2 балла) и их восприятие общественностью (3,5 балла), а сильнее всего — адвокаты (2,3 балла) и предоставление услуг (3,3 балла) [9].

Повышение влияния неприбыльных организаций (НОУ) продолжается через участие в работе общественных советов, которые консультируют правительство, создание групп экспертов, проведение консультаций по вопросам политики и адвокационных кампаний. Со вступлением в действие с 01.01.2016 г. изменений в Закон Украины “О государственной регистрации юридических лиц, физических лиц-предпринимателей и общественных формирований” № 755-IV и “Об общественных объединениях” № 4572-VI про-

цедура регистрации общественных объединений значительно упростилась и уменьшились возможности административного давления на такие организации. Это подтверждается увеличением количества зарегистрированных организаций.

Соответственно Единому государственному реестру предприятий и организаций Украины (ЕГРПОУ) по состоянию на январь 2015 г. было зарегистрировано: 75828 общественных объединений, 277 творческих союзов и других профессиональных объединений, 15934 благотворительных организаций, 1372 органов самоорганизации населения. Увеличение заметно не только в количественном формате, но и в изменениях в отношении граждан к организациям гражданского общества. И хотя общий показатель доверия населения к НОУ в 2015 г. колеблется от 80 % – в Запорожье до 33 % – в Житомире [10, 44], по данным опросов 2015 г. уровень доверия к общественным организациям составлял 45,7 %. Эти показатели значительно превосходят уровень доверия к Президенту Украины (12,6 %), Верховному Совету Украины (3,9 %), правительству (4,5 %). Среди институтов государства и общества наибольшее доверие граждан имеют только церковь (66,2 %), Вооруженные Силы Украины (60,9 %), Национальная гвардия Украины (56,7 %), средства массовой информации Украины (50,2 %) [3]. Таким образом, именно гражданское общество остается мощным ресурсом, необходимых для страны общественных изменений.

В то же время сохраняется проблема большого количества фиктивных общественных организаций, их “проектный характер”, возможность учреждения последних государственными служащими для применения коррупционных схем, авторской монополии на отдельную отрасль и ограничение создания конкурентных организаций [2].

Анализ деятельности ОГО в сфере предоставления услуг свидетельствует о расширении сферы их влияния за счет делегирования функции предоставления услуг со стороны власти. Содействие развитию гражданского общества позволяет государству освобождать себя от реализации отдельных излишне обременительных социальных заданий с сохранением высоких социальных стандартов для населения. Так, подавляющее большинство активно действующих ОГО (70 %) занимается гражданским представительством, тогда как 64 % организаций предоставляют услуги, а 38 % – объединяют и первый, и второй виды деятельности. Большинство ОГО (83 %) предоставляет учебные и консультационные услуги. 67 % ОГО вовлечены в предоставление информационных услуг, а 31 % ОГО предоставляют юридические услуги и 28 % организаций – психологические услуги [1, 28]. В то же время неумение организаций удовлетворять потребности своих целевых групп, изучать интересы и потребности граждан в услугах, улучшать качество услуг и влиять на государственную политику на местном уровне тормозит интенсивность темпов развития гражданского общества.

Сегодня на государственную финансовую поддержку имеют право лишь те общественные объединения, которые являются юридическими лицами, что сужает круг организаций, деятельность которых связана с решением ак-

туальных для государства вопросов. Механизм распределения средств до сих пор оценивается как закрытый. Среди причин отсутствия долгосрочного государственного финансирования находим направленность представителей власти не на партнерство с общественным сектором, а на конкуренцию, опасение государственных служащих относительно ограничения применения коррупционных схем.

По данным ежегодного экспертного опроса наиболее активных организаций гражданского общества ТЦК “Каунтерпарт”, главными недостатками в работе общественного сектора были признаны недостаточный уровень финансирования, низкая квалификация персонала в привлечении пожертвований, проведении фандрайзинговых кампаний, сотрудничество с бизнесом и населением, неготовность государства отдать решение социальных проблем церкви и ОГО в целом. Отмечается также игнорирование властью концепции государственно-церковных отношений, разработанной Всеукраинской властью церковей, отсутствие включения благотворительных организаций в государственную систему предоставления социальных услуг, их ограниченный доступ к государственным закупкам и выполнению программ [7].

Взаимодействие государства и гражданского общества кое-где продолжает отмечаться противоборством и напряженностью, попыткой государства вернуться к “ручному режиму” взаимодействия с общественным сектором, игнорированием потребностей реализации самоорганизационного потенциала, отсутствием важных институционных инструментов (например, законы введения открытых списков в избирательные законы, введение электронного правительства и тому подобное). Достаточно вспомнить заострение отношений представителей Ассоциации содействия самоорганизации населения, членов Координационного совета по вопросам развития гражданского общества с работниками Минрегиона относительно последующего усовершенствования Закона Украины “Об органах самоорганизации населения”, результатом которого стала регистрация двух проектов и усиление противостояния. На сегодня не произошло обеспечения надлежащих условий для действенного использования потенциала референдума как формы непосредственного участия граждан в решении вопросов местного значения (отсутствие Закона Украины “О местном референдуме”), непринятый закон “О меценатстве”, что тормозит развитие духовности и культуры.

На последующий процесс структуризации общественных организаций будет влиять ход реализации конституционной реформы, доминирующий характер механизма кооптации некоторых активистов гражданского общества для повышения открытости государственных структур, участие представителей гражданского общества в разработке государственной политики, переход гражданина от пассивной позиции потребителя к активной, а также больше запросов для “диалога”, “контроль” и “участие” в отношениях с государственными органами [7].

Таким образом, исследованы институционно-правовые условия формирования и развития гражданского общества в современной Украине. Констатировано наличие широкой базы нормативных документов, которая спо-

способствуют эффективному воплощению концепции развития гражданского сектора. Вместе с этим, продолжают процессы наработки инструментов и практик взаимодействия в этой сфере, адаптации законодательства к европейским стандартам и выполнения конкретных обязательств.

Выделены позитивные аспекты деятельности организаций гражданского общества и барьеры, которые замедляют эффективность их развития. Отмечается, что, невзирая на нестабильность показателей, гражданское общество остается наиболее сильным элементом демократического перехода современной Украины и продолжает играть решающую роль в качестве движущей силы реформ, направленных на построение функциональной демократии и верховенства закона.

Созданная за годы независимости и усовершенствованная согласно с евроинтеграционными требованиями нормативная база функционирования гражданского общества позволяет утверждать о наличии институционных условий для его развития. В то же время барьерами эффективной деятельности организаций гражданского общества остаются механическая имплементация всех норм, процедурных требований, высокие показатели несогласованности с другими нормативными документами, наличие содержательных противоречий и недостаточный уровень доверия к нормативно-правовым основам, которые заложены в предыдущий период.

Позитивными аспектами деятельности организаций гражданского общества на современном этапе развития Украины являются: расширение возможностей участия в разработке или в лоббировании законопроектов, опосредствованное влияние на законотворческий процесс путем проведения как стихийных акций, так и усиления системного давления представителями гражданского общества в парламенте на принятие актуальных законов, высокий уровень предоставления услуг и адвокации, расширение сферы влияния ОГО за счет делегирования функции предоставления услуг со стороны власти, уменьшение зависимости ОГО от единого источника финансирования.

При этом замедление развития гражданского пространства происходит, с одной стороны, через фиктивный и проектный характер значительного количества общественных организаций, низкий уровень их финансовой жизнеспособности и восприятие общественностью, низкую квалификацию персонала в проведении фандрайзинговых кампаний, с другого — через формализацию со стороны органов государственной власти обсуждений относительно использования бюджетных средств и другой отчетности, минимальный учет рекомендаций общественности при одобрении важных документов и решений, несоблюдение надлежащих процедур со стороны власти, использование манипулятивных переформатирований общественных советов и тому подобное.

Впрочем, невзирая на нестабильность показателей, гражданское общество остается самым сильным элементом демократического перехода современной Украины и продолжает играть решающую роль в качестве движущей силы реформ, направленных на построение функциональной демократии и верховенства закона.

1. Громадянське суспільство в Україні: звіт за результатами дослідження / Л. Паливода та ін.; [упоряд. Л. Паливода]. К.: БФ "Творчий центр ТЦК", 2016. 74 с.
2. Кармазіна М. С. Громадські організації: кого вони представляють? [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Україна. 2013. 15.11. URL: http://gazeta.dt.ua/internal/gromadski-organizaciyi-kogo-voni-predstavlyayut_.html
3. Оцінка громадянами ситуації в Україні та стану проведення реформ, ставлення до політиків та суспільних інститутів, електоральні рейтинги. Результати соціологічного дослідження [Електронний ресурс] // Сайт Центру Разумкова. К., 2015. 13 с. URL: http://www.ucseps.org/upload/1427287523_file.pdf
4. Політична та інша суспільна діяльність [Електронний ресурс] // Держстат України. URL: http://csrv2.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publpolit_u.htm
5. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: загальні тенденції, регіональні особливості : аналіт. доп. / [Кер. авт. колективу В. М. Яблонський]. К.: НІСД, 2014. 78 с.
6. Український демократичний барометр – 2014. Аналітичний звіт. К.: Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва, 2014. 98 с.
7. Kobets Roman, Ruda Oxana. CSO engagement in policy formulation and monitoring of policy implement. Kyiv, 2014. 42 p.
8. Nations in Transit – Ukraine [Електронний ресурс] // Official Website of Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2016/ukraine>
9. The 2013 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia [Електронний ресурс] // The United States Agency for International Development (USAID). URL: <https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/E%26E%202013%20CSOSI%20Final%2010-29-14.pdf>
10. Ukrainian Municipal Survey. March 2-20, 2015 [Електронний ресурс] // International Republican Institute, 2015. 167 p. URL: http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-05-19_ukraine_national_municipal_survey_march_2-20_2015.pdf

Huseinov T. Conditions of formation and development of civil society in modern Ukraine.

The political and institutional climate is of particular importance for the development of civil society. It creates specific conditions and contributes to the development of rules that affect the efficiency, effectiveness of the functioning of the civil sector.

The institutional and legal conditions for the formation and development of civil society in modern Ukraine are examined in the article. It is argued that there is a wide base of regulatory documents that contribute to the effective implementation of the concept of development of the civil sector. Next to this, the process of developing tools and practices of cooperation in this area, the adaptation of legislation to European standards, and the fulfillment of specific obligations continues.

Positive aspects of the activities of civil society organizations and barriers that slow down the effectiveness of their development are highlighted. It is stated that despite the instability of indicators, civil society remains the strongest element of the democratic transition of modern Ukraine and continues to play a crucial role as a driving force for reforms aimed at building a functional democracy and the rule of law.

The normative base of the functioning of civil society created during the years of independence and improved in accordance with the European integration re-

quirements allows us to confirm the existence of institutional conditions for its development. At the same time, the barriers to the effective functioning of civil society organizations remain the mechanical implementation of all norms, procedural requirements, high indicators of inconsistency with other normative documents, the presence of substantial contradictions and insufficient level of trust in the normative and legal bases that are laid down in the previous period.

Positive aspects of the activities of civil society organizations at the current stage of Ukraine's development are: expanding opportunities for participation in the development or lobbying of bills, mediated influence on the lawmaking process through both natural actions and strengthening of systemic pressure by representatives of civil society in parliament on the adoption of relevant laws, high the level of provision of services and advocacy, the expansion of the sphere of influence of CSOs through the delegation of the function of providing Cr co storony power, CSO Reduction dependence from the only the source of funding.

At the same time, the slowdown in the development of civil space occurs, on the one hand, due to the fictitious and design nature of a significant number of public organizations, low level of their financial viability and public perception, low qualification of staff in conducting fundraising campaigns, on the other — through formalization by state authorities of discussions with regard to the use of budgetary funds and other reporting, minimizing the recommendations of the public in approving important ones documents and decisions, non-compliance with proper procedures by the authorities, use of manipulative reformatting of public councils, and the like.

However, despite the instability of the indicators, civil society remains the strongest element of the democratic transition of modern Ukraine and continues to play a decisive role as a driving force for reforms aimed at building functional democracy and the rule of law.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-01/57-45-53>

Надійшла 28 березня 2019 р.

С. В. КАРПЮК

<https://orcid.org/0000-0002-7669-1624>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА І БЮРОКРАТІЯ: СПІЛЬНЕ І ОСОБЛИВЕ У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2019, вип. 57(1), с. 54–58

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-01/57-54-58>

Суспільно-політичні феномени “політична еліта” і “бюрократія” – неоднозначні і багато в чому суперечливі. Розуміння їх сутності, єства, специфіки не обхідне в багатьох аспектах, здійснення політичних процесів, в тому числі і у сфері державного управління, державотворення в цілому.

Загальновідомо, що політична еліта — це “провідні верстви суспільства, що здійснюють керівництво і економічній, господарській, політичній, духовно-інтелектуальній, військовій тощо галузях суспільного життя” [10, 215]. Таке визначення “політичної еліти” виглядає оптимальним, оскільки: а) політика пронизує усі сфери суспільного життя; б) необ’єктивно називати політичною елітою лише вищу, керівну, державну еліту (часто вживають термін “правляча еліта”, що скоріше, є образним, публіцистичним терміном).

При цьому досить суттєвим є і те, що політична еліта — це достатньо самостійна і відносно привілейована частина суспільства, що певним чином, завдяки своєму статусу, розвитку, здібностям, якостям та ін. знаходиться вище за інших соціальних груп у суспільстві. За окремими видами політичної діяльності політичну еліту найчастіше поділяють на державно-адміністративну і депутатську, муніципальну, партійну, еліту окремих громадських організацій тощо. Класифікацій політичної еліти є немало, вони, загалом добре здійснені, особливо в сучасних політичних науках.

Бюрократія. З усіх сучасних енциклопедичних, словникових видань останніх років, в яких обґрунтовується термін “бюрократія”, вибираємо визначення відомого українського психолога, управлінця Г. В. Щокіна: “Бюрократія (від фр. *Bureaucratie*, букв. — панування канцелярії) — специфічна форма управлінських структур і відносин, що характеризуються: 1) існуванням привілейованого прошарку службовців, покликаною здійснювати владу та панування в організації; 2) відривом виконавчої влади від законодавчої і обох — від волі та рішень більшості членів організації; 3) безособовою системою управління; 4) доручення функцій контролю особам, відповідним за виконання; 5) створення системи службової залежності, що призводить до

верховенства форми над змістом діяльності. Основний компонент свідомості бюрократії — почуття статусу, незалежності до “панівної еліти”; її найважливіші риси — ієрархічність, тверда регламентація, багатоступінчатість у переданні інформації, конформізм та авторитарність свідомості й поведінки” [8, 41].

Для розуміння того, що “розмежує” політичну еліту і бюрократію необхідно взяти до уваги три основні аспекти. Перший: бюрократія — це специфічна і складна управлінська структура, без діяльності якої державна політика практично не може реалізуватися. І друга: маємо принципово розділяти “бюрократію”, як закономірний, обов’язковий, і значною мірою, позитивний феномен для життя країни (держави) і “бюрократизм” як негатив, що найчастіше пов’язують з канцелярщиною, формалізмом, самоуправством і т. ін. І третє: за рахунок, великою мірою, достатньої близькості до правлячої еліти, до ресурсів влади, бюрократія у багатьох випадках набуває рис привілейованого суспільного стану.

Відтак, постає питання не лише “хто є хто?”, але й яким є співвідношення між політичною елітою і бюрократією, зокрема в українському суспільстві. Доречно погодитися з думкою П. Кузьміна, що за останні роки в Україні утворилася так звана транзиторна модель політиків і демократів. “Отже, — пише він, — можна стверджувати, що чиновницький клас в Україні поки що не трансформувався у повноцінну бюрократію, а відносини між політиками і чиновниками (державними службовцями) характеризуються непослідовністю, неузгодженістю, достатньо низьким рівнем громадської ефективності [4, 3].

Існують різні теорії еліт. Так, українські вчені Л. Мандзій та О. Дацаківська виділяють два основні напрями, що поділяють такі теорії на “елітизм” і “елітаризм”. “Елітизм, — пишуть вони, — це сукупність теорій, які об’єктивно вивчаючи суспільство, визначають поділ суспільства на правлячу меншість — еліту, та керовану більшість, досліджують політичну еліту та її роль і значення в суспільстві. Елітаризм — це теорії, які виправдовують існування політичної еліти в суспільстві, вважають поділ спільноти на еліту та масу природним” [5, 16].

Для того, щоб ще точніше відповісти на питання “хто є хто?”, слід брати до уваги філософію великого Конфуція, згідно з якою є керовані і керуючі. Перших — більшість, других — меншість. А от спробувати зарахувати до елітарної меншості (правлячої політичної еліти) бюрократію досить важко за двох принципових причин. Перша: політична еліта і бюрократія сьогодні надто зближені, дотичні, а друга, бюрократія досить часто стає настільки самодостатньою, що не лише реалізує політику але й навіть виробляє її, пропагує, тобто намагається займатися “автономним плаванням” в політичному річищі. Той же Конфуцій обґрунтував одночасно модель ідеального чиновника (цзюнь цзи), що має чотири основні якості: самоповагу; відповідальність за доручену справу; доброту; справедливість. Важко сказати, як така модель чиновника (бюрократа) спрацьовує в сучасних суспільствах, в тому числі і в українському, однак перелічені риси, якості є достатньо визначальними для

людини, покликаної співпрацювати з людьми, аби в їх інтересах вирішувати політичні проблеми.

Зрозуміло, що у наш час, у політичному житті досить помітним явищем є посилення влади бюрократії. Це результат багатьох факторів, серед яких мабуть, домінуючим є недостатня сила, авторитет, визнання у т. ч. політичної еліти. В такій ситуації бюрократія і перебирає на себе надто великі повноваження, в тому числі і політичної еліти, що задіяна на різних рівнях державного управління. Більше того, бюрократія часто стоїть найближче до реальних потреб і інтересів громадян і тому, як вважає російська дослідниця В. Чернявська, за своїми функціями сучасна бюрократія фактично наближається до функцій суб'єкта політичної діяльності [9, 248]. Визначення влучне і досить характерне. Інша ситуація, коли бюрократія стає замкненою, зосереджується на своїх нібито суто професійних обов'язках, а то і вдається до надання (у своїх інтересах) послуг громадянам, групам, об'єднанням, які не лежать у межах її компетенції. Тоді бюрократія лобіює, висвітлює політичні, класово-корпоративні інтереси, які досить часто знаходяться поза межами навіть від державних інтересів. Це ще раз доводить, що у нестабільних, перехідного характеру суспільствах, існує велика потреба мати чіткі, прозорі законодавчі акти про державну службу, в яких місце і роль державних службовців (бюрократів у хорошому сенсі слова) були б чітко прописані і забезпечувалися.

Тут не слід вбачати якість порушення демократичних засад функціонування державного службовця (бюрократа). Як зазначає відомий американський політолог Л. Даймонд, сутність демократії полягає у постійній боротьбі за владу, а отже, без конкуренції і конфлікту не буде й демократії [3]. Інший американський дослідник, публіцист М. Паренті у праці "Демократія для небагатьох" доречно зазначає також, що "політика здійснюється через протиборство елітарних груп, що об'єднуються заради збереження системи" [6, 402].

У контексті з викладеним, досить оригінальною є думка українського психолога В. Гапоненко, яка зауважує, що у сучасній Україні державне управління "фактично здійснюється через протиборство елітарних груп у формі домовленостей між конкурентами. При цьому, інтереси суспільства не беруться до уваги" [2, 24]. Для уточнення, варто було б зазначити, що йдеться про протиборство кланово-корпоративних груп, оскільки лобіювання не лише політичної еліти, але й органів влади в Україні такими групами здійснюється надто помітно і відчутно.

По суті політичну еліту і бюрократію суттєво розрізняє і те, що вони мають принципово різні, особливі механізми персоналізації. Бюрократія практично формується головним чином шляхом цілеспрямованої практичної підготовки, відбору, призначення на роботу у певних структурах, а політична еліта формується набагато складнішими шляхами. Досить часто домінуючими засадами, своєрідними "стартовими" механізмами дійсно є освіченість, публічність, імідж, ораторські здібності, тобто ті психофізіологічні особливості, що "виводять" людину на верхівку політичної парадигми. Тобто, по відношенню до політичної еліти більше ніж до бюрократії підходять також виміри легітимності і нелегітимності щодо статусу і практичної діяльності.

Якщо спробувати обрати найвагоміший фактор, аргумент на користь відмінностей між політичною елітою і бюрократією, то тут досить влучною є думка В. Брудера стосовно того, що “політик за своїм призначенням має займатися політичним конструюванням і впливом на суспільні відносини, тоді як бюрократ — це передусім представник корпусу державних службовців, який реалізує політичні рішення” [1, 142]. Чому ж, у такому разі, коли йдеться про відповідний поділ праці, бюрократія часто тяжіє до безпосередньої політичної участі, діяльності, а то і конструювання політики. Існує кілька причин: а) недосконала юридична розведеність професійних функцій політиків і бюрократів; б) брак належної нейтралізації бюрократії в її діяльності та зростання незалежності; в) недосконалість децентралізації влади, зокрема, по вертикалі — державна влада і місцеве самоврядування.

Завершуючи ретроспективний розгляд проблем політичної еліти та бюрократії, можна дійти таких основоположного характеру висновків.

По-перше, і політична еліта, і бюрократія — об’єктивні суб’єкти суспільно-політичних процесів, хоча по суті, функціонально вони значною мірою і різняться між собою.

По-друге, і політична еліта, і бюрократія, взаємовідносини між ними у подальшому розвитку сучасних суспільств, трансформації держав будуть все більше і помітніше трансформуватися і видозмінюватися. Значною мірою це обумовлено тим, що і сама політика, особливо політика державна, набуває найпомітніших ознак феномену, засобу, інструменту, що має не стільки розв’язувати чисельні проблеми соціально-економічного, політичного, духовно-морального чи іншого характеру, скільки працювати на людину, забезпечувати узгодження інтересів громадян, соціальних груп, консолідувати нації, народи, врешті — людство. В таких складних і неоднозначних процесах помітне місце відводиться провідникам народів — політичній еліті та основним реалізаторам державної політики — бюрократії, у хорошому, професійному розумінні цього слова.

По-третє, як будуть змінюватися політична еліта, бюрократія, їх соціальні ролі, функції, взаємини в тому сенсі щоб спільними зусиллями забезпечити позитивний розвиток людини, групи, суспільства, людства в цілому — це широке поле для продовження досліджень філософами, істориками, соціологами, психологами, фахівцями в галузі державного управління та інших наук.

Джерела

---

1. Брудер В. Бюрократія // Поліс. 1991. № 5. С. 142–145.
2. Гапоненко В. А. Виконавчі органи влади як інститут демократії // Наукові праці Міжрегіональна Академія управління персоналом. 2011. Вип. 3 (30). С. 22–26.
3. Даймонд Л. Три парадокси демократії // Демократія. Антологія / Упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип, 2015. С. 92–104.
4. Кузьмин П. В. Политическая деятельность: теория и практика в современной Украине: монографія. Симферополь: Оригинал–М, 2007. 456 с.
5. Мандзій Л. С., Дащаківська О. Ю. Політична еліта: історія та теорія: навч. посіб. Л., Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. 365 с.

6. *Паренти Л. С.* Демократия для избранных: Настольная книга о политических играх США / пер. англ. В. Н. Гобатенко. М.: Поколение, 2006. 413 с.
7. Політичний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред.: М. Ф. Голова-того та О. В. Антонюка. К: МАУП, 2005. 792 с.
8. Управління людськими ресурсами (понятійно-термінологічний словник): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. Г. В. Щокіна, О. В. Антонюка, М. Ф. Голова-того. К.: МАУП, 2006. 496 с.
9. *Чернявская Ю. В.* Бюрократия в постиндустриальном обществе // Актуальные проблемы политики в России [Сб. статей] М.: РАГС, 2003. С. 274–286.

Karpiuk S. V. Political elite and bureaucracy: common and special in the process of state formation.

The socio-political phenomena of “political elite” and “bureaucracy” are ambiguous and largely contradictory. Understanding their essence, nature, specifics is necessary in many aspects, implementation of political processes, including in the field of public administration, state formation in general. The paper presents a retrospective overview of problems in the activities of the political elite and bureaucracy.

It is widely used the definition that the political elite are the “leading strata of society, leading the economic, economic, political, spiritual, intellectual, military, etc. branches of public life”. Important points can be made to the definition, namely that while politics permeates all spheres of public life, it is not quite correct to call the political elite only the higher, leading, state elite.

It is also significant that the political elite is a sufficiently independent and relatively privileged part of society, which, due to its status, development, abilities, qualities, etc., is higher than other social groups in society. In addition, according to certain types of political activity, the political elite is often divided into state-administrative and deputy, municipal, party, elite of individual public organizations, etc. There are many classifications of the political elite, they are generally well-implemented, especially in the modern political sciences.

The following results follow from consideration.

First, both the political elite and the bureaucracy are objective subjects of socio-political processes, though in essence, functionally, they are largely different from each other.

Secondly, both the political elite and the bureaucracy, the relationship between them in the further development of modern societies, the transformations of states will be more and more markedly transformed and transformed. This is largely due to the fact that the policy itself, especially the state policy, acquires the most visible features of a phenomenon, a tool, an instrument that should not so much solve numerous problems of socio-economic, political, spiritual, moral or other nature, but how to work for a person, to ensure the harmonization of interests of citizens, social groups, consolidate nations, peoples, and ultimately — humanity. In such complex and ambiguous processes, a prominent place is given to the leaders of the peoples — the political elite and the main implementers of state policy — the bureaucracy, in a good, professional sense of the word.

Third, how will the political elite, bureaucracy, their social roles, functions, relationships change in the sense that through joint efforts to ensure the positive development of man, group, society, humanity as a whole is a wide field for the continuation of research by philosophers, historians, sociologists, psychologists, specialists in public administration and other sciences.

<https://10.32689/2523-4625-2019-01/57-54-58>

Надійшла 11 лютого 2019 р.

O. S. PETRIAIEV

<https://orcid.org/0000-0001-6561-2647>

National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky"

MIGRATION CHALLENGES TO COMMON EUROPEAN IDENTITY: BETWEEN MYTHS AND REALITY

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2019, вип. 57(1), с. 59–68

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-01/57-59-68>

The article discusses attempts to create European identity and the threats posed by Muslim migration from the Middle East and the African continent. The system of building national identity and ideological base for uniting people and creating a nation is analyzed. Article conducts comparative analysis of the construction of national identity in Europe, in different periods of history. The system of building national identity in Italy, Germany and the Soviet Union is analyzed. The article analyzes the current weakness of European identity, which is threatened by Muslim expansionism in Europe and European nationalism.

The European Union is currently experiencing one of the worst crises, which can permanently change the further development of European countries under the influence of external factors in the form of an uncontrolled flow of refugees and migrants from Arab countries and Africa. The European society was not ready for such challenges and social changes. The central authority of the European Union is very slowly solving the problem of Muslim refugees. Nationalist movements in different European countries such as in Germany, France have felt the opportunity to come to power, offering radical solutions to the problem. While European nations are beginning to show disintegration tendencies, Muslim settlers begin to unite based on Islamic identity but do not assimilate the norms and rules of European civilization based on Christian values. There is a correlation between the separation of European nations, and its segmentation according to various factors, while the Muslim inhabitants of Europe are beginning to show signs of unification.

The theme of Muslim migration to Europe is very popular among scholars and writers. This issue became more popular after the beginning of the mass resettlement of Syrian refugees in 2015. It is important to note that the problem of Muslims in Europe is a question of the ethno cultural confrontation of Islam and Christianity, the south and the north. One of the first scientists who raised the issue, the

collision of different cultures and civilizations was an American scientist Samuel P. Huntington who, after the end of ideological confrontation during the Cold War, in his article and later in his book “The Clash of Civilizations”, described the conflict between different civilizations. He also described the conflict between the European-Christian civilization and the Muslim world [1].

Russian scientists Bibikova O., Oleinik V., Razlivaev A., in their articles, give a general assessment of the situation with Muslim refugees in Europe [2–4]. They note that the main cause of instability in the Middle East and North Africa was the manipulative policy of the United States and the European Union, which put the Arab countries in a series of revolutions and civil wars. Also, Russian scientists are talking about a planned action to move refugees from the South to Europe and about dramatic consequences for the European Union. Among the Russian scientists describing this topic can be noted Olga Bibikova, which describes the overall situation as a whole.

In the western researches the subject of Muslim refugees in the European Union is addressed by both individual scholars and European scientific institutions. Among Western scientists describing the problems of Arab refugees in the European Union can be mentioned Maxime H.A. Larive, Elizabeth Collet and Camille Le Coz [5; 6].

The goal of the study is to trace the correlation between the increase in Muslim population in the European Union after the Arab Spring and the Arab refugee crisis in 2015, and the development of nationalist movements in Europe contributing to the disintegration of the European Union. Also, an analysis of the construction of the Arab-African nation is being carried out on the basis of religious cohesion and the division of the European peoples by ethnic, religious, and national characteristics.

Today, the European Union (EU) is going through a series of different crises. One of these crises is caused by the influx of Arab and African refugees fleeing from poverty, political crises and war in their countries, and seeking a better life in the countries of the EU. New arrivals are united by a very important factor, this is their religion, Islam, and the concept of ummah, the philosophical and religious idea, which unites all devout Muslims, regardless of their ethnic origin, nationality, gender, or language of communication. Thus, the ummah (أمة), which translated from Arabic means a nation, is a connecting element that allows uniting all Muslims into one big nation [7].

Muslim migrants, who came to Europe with their religion, cultural practices and language, engage into conflict with the European society, which took shape over many centuries of European continent history. Thus, as American scientist Samuel Huntington would say, we are witnessing a “clash of civilization”. European civilization, or, in particular, the EU confederation, is not itself a mono-ethnic union, but an association of different European states, which themselves consist of different ethnic groups differing in ethnic, cultural, linguistic and religious factors. At different epochs of the development of Europe, the people were united into countries that later merged into the European Union, but at the same time the highest identity superstructure “European” was completely unable to take root in

the identity of the people of the EU. From this it follows that the religious-philosophical and political concept of the Muslim nation or ummah plays as a destructive factor for the identity of European people.

The Nation building in premodern and modern Europe

The first thing to start with, is to give a definition of what a person's national identity is. The identity of a person is self-awareness, that is, giving oneself some distinctive signs to oneself in relation to "others," on which one's identity is built. That is, it is self-awareness and opposition, of identity with respect to society or "others". Cultural identity can be divided into granted and gained. Granted identity is acquired at birth, inspired by family, social environment, religion and cultural customs. The gained identity can be acquired by free choice, that is, elect by oneself.

Important element in building national identity is "one language, one culture, one history", which were formulated during the French Revolution. The French Revolution played a significant role in the formation of nations in the modern concept of the word, and had a great influence on Germany, Italy, Spain and Russia.

Identity forms a nation. As mentioned earlier, the concept of a nation was formed during the French Revolution in the 18th century. From the French language the word (nation) is also interpreted as (*Groupement de personnes vivant dans un même pays et partageant la même culture, les mêmes traditions*) which is translated in to English as "Group of people living in the same country and sharing the same culture, the same traditions" [8].

In the modern concept, nationality is understood as citizenship, and in democratic states, nationality does not depend on ethnic origin. Also, the nation has a second meaning, it is an ethno-political group that wants to have its own government and territory under its control, or it already has it. In the work of the British historian Eric Hobsbaum "Nations and Nationalism after 1780" the concept of a nation became widespread in Europe in the second half of the 19th century and the first half of the 20th century, after which it became spread to other continents. Thus, different nations may unite in different international unions, or enter into conflict when one of the nations or ethnic group wishes to withdraw from this union [9].

The nation state has become historically shaped in Europe. After the Thirty Years War and the Treaty of Westphalia, sovereign nation states began to appear in Europe. Thus, self-identification with this state is formed among the population living on the territory of the country, and submitting to its state. In the modern state, there are clearly defined borders of the territory, centralized power, can use the system of suppression within the state and is recognized by the world community. Over time, the population developed loyalty, patriotic feelings and self-identification with their state. It is also important to note that until the Thirty Years War, Europe was guided by universal religious values that were leveled in the era of reformation and religious wars. In the 19th century, each state had its own state ideology, which is instilled in the population, and national interests, which are defended either by the government of the state or in cases of war mobilized by the population.

Also, some states began to expand, by conquering, or uniting with other countries on a voluntary basis. History knows a lot of such examples.

The most important thing in uniting territories with a similar people, one language, is the creation of a common identity and a unifying national political ideology. One of the important reasons for the creation of new countries in Europe in the 19th century was the Napoleonic wars and the imperialism of various European leaders and monarchist families. Such countries as modern Italy and Germany were torn by the territories, which were part of other states.

In the first quarter of the 19th century, the Italian lands were divided. Italian self-identification did not exist. A resident of Venice considered himself a Venetian, and people of Florence considered themselves Tuscans. Italian nationalist forces set a goal to unite all Italian lands into one big Italy and create a national identity, Italian.

Various foundations were used to unite the Italian lands, some of the nationalists dreamed of the former greatness of the ancient Roman Empire, or the Papal State, while others pursued pragmatic economic goals. The most important role in the unification of Italy and the creation of Italian self-identity was played by Giuseppe Garibaldi, his Red Shirts and the Prime Minister of Sardinia, Cavour. The unification of Italy was completed by the Lateran Treaty in 1929, under Benito Mussolini, in which the Rome Question was resolved, and Rome became the capital of Italy, and the Vatican became an independent state.

The main problems faced by the united Italy, poverty and illiteracy of the rural population, as well as the lack of public perception of themselves as the Italians [10].

Today, the most important elements uniting the Italian people into one are the Italian language, common history and the Catholic Church. Today, the situation with Italian identity is not straightforward. Study conducted by (More in Common), "Attitudes towards National Identity, Immigration and Refugees in Italy", which was published in July 2018, showed that Italians today lack of strong national identity. Italians themselves do not feel a strong attachment to the history of Italy, which indicates weak patriotic feelings. One of the problems that hinder the creation of a common Italian identity is the strong attachment of individuals to their own families, which is more pronounced than in other European nations, as well as the feeling of many identities, which is caused by the social pattern of the historical development of Italy [11].

Germany has very similar problem. The kingdom of Prussia became the center around which the German lands became united. Under the leadership of Otto von Bismarck, Prussia conducted a number of military companies against Austria, Denmark and France, which contributed to the proclamation of the German Empire in 1871, and the creation of a common German identity. An important element in the creation of German identity was played by the German language and the mutual economic relations of the united German lands. An important role in the formation of German identity was played by the Prussian spirit of expansionism, militarism and imperialism. An important role in the formation of the German ideology was played by the "volkisch", ethno-national

ideology, the unity of people formed by an identical language and historical fate [12].

As Bismarck himself expressed in relation to the creation of a common German state, it was created with the help of “Blood and Iron”. The ideology of Pan-Germanism, on which the unification of Germany was based, was built on overcoming difficulties, hard motivation and pride in the achievements of its people. A new type of Germans was built around militarism and masculinity [13].

The unification of Germany and the creation of a common national identity enabled Germany, as a state, to play an important role in the geopolitical arena of the late 19th and early 20th centuries. The inevitable struggle for domination, imperialism, pushed Kaiser of Germany to the beginning of the World War I, on the side of other empires, with identical goals, such as the Austro-Hungary and Ottoman Empire. The loss in the World War I greatly influenced the further change of German identity, self-consciousness and ideology.

The Weimer Republic, which was peaceful, democratic and liberal, contradicted the ideological self-consciousness of the German people. The ideas of revanchist, neo-imperialism and cruel totalitarianism resulted in the creation of a new ideology, for the Germans, Nazism.

The Nazis faced the question of creating a new German identity, which was supposed to rally the German people around one goal, revenge for the loss in the First World War. The creation of a new German identity under the National Socialist Party was built around the racial superiority of the German people, the Aryan genetic theory of perfection, and the annexation of the territories of the neighboring countries inhabited by the German people. The Nazis used the term “Blood and soil” (germ. “Blut und Boden”) as a fundamental pivot for the unification of the German people, based on their native land, saturated with German blood, identical culture and traditions [14].

The Bolsheviks and the Soviet government also created a new identity for the formation of “Soviet man” from different peoples and ethnic groups living in 15 republics of the USSR. The first thing that Soviet party officials began to do when forming a new Soviet identity was the formation of a new history that began in 1917, a complete break with the past, and an emphasis on the “bright future”. An important task that, in the creation of the Soviet man, melted, it was to level the national, ethnic, mental and religious features of various peoples living in the USSR, as well as to create a system of common Soviet patriotism. Soviet identity was formed very difficult. Part of the peoples who inhabited the USSR was considered not loyal to Soviet power. Many nations did not recognize the Soviet power, and fought for their independence. The Soviet government resorted to the deportation of these peoples or conducted punitive operations.

The first thing that Soviet party officials began to do when forming a new Soviet identity was the formation of a new history that began in 1917, a complete break with the past, and an emphasis on the “bright future”. An important task that, in the creation of the Soviet man, melted, it was to level the national, ethnic, mental and religious features of various peoples living in the USSR, as well as to create a system of common Soviet patriotism. It was very difficult to form Soviet

identity. Part of the people who inhabited the USSR was considered not loyal to Soviet power. Many nations did not recognize the Soviet power, and fought for their independence. The Soviet government resorted to the deportation of these peoples or to punitive operations.

It is necessary to separate the two stages in the formation of Soviet identity, before 1945 and after, namely, after Western Ukraine and the Baltic republics were incorporated into the USSR. Further, a certain discourse was traced in the question of whether Russian culture should dominate among the Soviet people, or the culture in the USSR should be multicultural, and all the cultures of the peoples of the USSR should merge. As a result, the Soviet government was able to achieve certain results in the creation of Soviet identity [15].

The Attempt of common European nation construction

The formation of the European Union and the concept of European identity have taken a long historical path. The goal was economic cooperation, so that European countries would not start new wars, turned into a confederation of countries united by common economic, cultural, scientific and social goals. After the collapse of the socialist bloc, in the beginning of the 21st century, the European Union already included 28 states. The fact is, that once what, the founding fathers Robert Schumann and Jean Monnet, saw how the union of economic cooperation and the customs union has developed into a political confederation which began to play an important role in the geopolitical space.

After the fall of the socialist block in Europe, new countries appeared on the continent willing to join the economic union. In 2004, Poland, the Czech Republic, Slovakia, Hungary, Latvia, Lithuania, Estonia, Slovenia, Cyprus and Malta joined the European Union. In 2007, the EU was joined by Bulgaria and Romania. Thus, we see that many former socialist countries have joined the European Union. It is worth noting immediately that these states joined the Union, mostly for economic reasons. Their main goal was to obtain European loans for economic development, modernization and access to European markets.

The European Union, by the second decade of the 21st century, became a powerful economic and political bloc. European politicians in Brussels realized that nationalist views in the EU member states were not far off, and it was necessary to develop a universal European identity that could be opposed to the national egoism of the EU member states. Proponents of European identity emphasize on a common culture, history and Christianity.

The leaders of the European Union, since the eighties, began to form a European identity, building it out of the identities of different European nations. The culture of the European people is used to create jobs, economic goods, and a link in the creation of a European identity. Based on the creation of European identity, the leadership of the European Union in Brussels, is trying to create the concept of a common European people who would have European citizenship. Various interstate programs are being implemented for the formation of European civil consciousness. At the same time, introduction of Arab migrants who started arriving en masse in 2015 and resurgent nationalism in different European countries call into question the creation of a common European identity [16].

The European Union is still divided for those who are “for European identity”, and for “those who are against it”. Liberal, left and green parties advocate for a united Europe, and a common European identity. In the camp of euro skeptics, there are nationalist right-wing nationalist parties who consider the creation of a common European identity, an encroachment on the identity of their own people.

Here, immediately it is necessary to note two conflicts of political interests. On the one hand, the central European authority advocates, for the preservation of a united European Union, and the development of a common European identity, in order to strengthen its influence from Brussels, on all the countries of the European Community. On the other hand, they are opposed by nationalist parties and euro-skeptics who want to have full power in their states. Nationalist parties, in many countries of the European Union, are in favor of preserving the identity of their national identity.

The common European identity and refugees crisis

Since 2015, in the Mediterranean region and Europe, the crisis began with refugees from African and Arab countries. Many believe that this crisis began in the fall of 2015, but this is a misconception, since the problem has developed for many years, and the roots of this crisis were formed in the nineties of the XX century. The civil wars in central Africa led to a significant shift of the African population to the north of the African continent to Arab countries, mainly to Morocco and Libya.

In Morocco, African refugees lived in big cities and in refugee camps. In Libya, they also lived and worked in the country’s oil industry. The authoritarian regime of Colonel Muammar Gaddafi, restrained African refugees from further migration to the north, through the Mediterranean Sea to Europe. After the beginning of the Arab Spring, the civil war ravaged Libya, after which African and Arab refugees and displaced people began to move north. Similarly, the wars in Iraq and Syria formed a large number of Muslim refugees who, through Turkey and the Balkans, relocated to the European Union [17]. The leaders of the European Union were not ready for this challenge. On one hand, the European society is based on liberal-democratic principles, which are dominated by the idea of respecting human rights and a tolerant attitude to foreign cultures and customs, and on the other hand, Muslim refugees from Africa and the Middle East brought with them their way of life. The social, ethnic and religious conflict is caused by the fact that the European society feels constrained by European democratic principles, while Muslim refugees feel protected by the same liberal principles of human rights. Here, we can see a direct clash of two civilizations, on the one hand European-Christian, and on the other hand Arab-Muslim.

Muslim migrants are starting to organize themselves, thereby gradually building their own state in the state, which has already become a pretext for the ethnic confrontation between the indigenous people of Europe and the refugees who have arrived. This is also used by nationalist parties in various EU member states who oppose the presence of their countries in the European Union. Thus, Europe enters an era of conflict, on ethnic, religious and cultural grounds, where the interests of the European Union government, nationalist organizations and po-

litical parties of various EU member states, and Muslim migrants and refugees collide.

Islam serves as a unifying element in the rallying of different nations. Islam binds them, in one way of life, to religious and cultural values. As mentioned, the Muslim “ummah”, that is, the community, plays an important role in uniting all Muslims, regardless of where they are located. The Ummah says that all Muslims are brothers, regardless of other aspects, such as ethnicity or nationality. It is the concept of the Ummah that unites Muslims and mobilizes them for various actions, creating one large Muslim nation [18].

European society is experiencing a post-modern era, where neoliberalism liberates a person from religious prejudices, but at the same time it develops individualism and egoism in it. Religion plays a lesser role in the life of the citizens of the European Union, where atheism and hedonism are replacing religious values. European citizens living the postmodern philosophy are not able to resist the arrived Muslims who build the philosophy of their life on religious dogma, and act as one.

Conclusion

Against the background of an increase in the Muslim population of Europe, the leaders of the countries of the European Union are pessimistic. Their attitude towards liberalism, tolerance and the concept of a united Europe is lost.

At the heart of the emerging conflict, there are three groups of interests. On the one hand, there is the European Parliament and its bureaucracy, which lives on the existence of the European Union. On the other hand, there are leaders of states that disagree with the policies of the European Union in accepting Muslim settlers and resettling them in the countries of the European Union. Also, the nationalist parties of European countries, are offering a quick and radical solution to the issue of Muslim migrants, and use the crisis situation for their political benefits. And the third group is European Muslims, who unite into communes, live compactly in large European cities, and do not recognize the European way of life. A low birth rate among indigenous Europeans, an aging population, as well as a high birth rate among Muslim migrants, will further lead to a demographic change in Europe and an increase in the Muslim population on the continent. The clash between the European postmodern philosophy of life and Islamic modernity is manifested in the inability of the European model of building society to resist the classical Islamic model built on the dogmas of religion.

References

---

1. *Hungtington P. S.* The clash of civilizations? [Электронный ресурс] / Samuel P. Huntington // Foreign Affairs. Council on Foreign Relations, Inc. New York. Summer 1993. Volume 72, Number 3. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1993-06-01/clash-civilizations>
2. *Бибикова О.* Новые иммигранты и Европа: Конфликт задач [Электронный ресурс] // Европейская безопасность: события, оценки, прогнозы. Март 2016. Выпуск 40 (56). С. 8–10. URL: http://inion.ru/site/assets/files/1112/evropeiskaya_bezopasnost_40_56_2016.pdf
3. *Олейник В. И.* Вертикальная и горизонтальная исламизация Европы в контексте миграционного кризиса // Власть. Май 2016. С. 181–184.

4. *Разливаев А. А.* Мусульмане в Европе: препятствие на пути к цивилизационному компромиссу // Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2008. Выпуск № 2. С. 236–243.
5. *Larive M.* A Crisis for the Ages. The European Union and the Migration Crisis [Электронный ресурс] // Miami-Florida European Union Center of Excellence. Oct 2015. Vol. 15. P. 1–17. URL: http://aei.pitt.edu/74531/1/Larive_MigrationCrisis.pdf
6. *Collet E., Coz C.* After The Storm. Learning from the EU response to the migration crisis [Электронный ресурс] // Migration policy institute. June 2018. 54 p. URL: <https://www.migrationpolicy.org/research/after-storm-eu-response-migration-crisis>
7. *Stacey A.* The Concept of Ummah in Islam [Электронный ресурс] // The Religion of Islam. 2018. Apr. 02. URL: <https://www.islamreligion.com/articles/11312/concept-of-ummah-in-islam/>
8. *İnaç H., Ünal F.* The Construction of National Identity in Modern Times: Theoretical Perspective // International Journal of Humanities and Social Science. 2013. Vol 3. № 11. P. 227.
9. *Hobsbaum E.J.* Nations and nationalism since 1780. Second Edition: Programme, Myth, Reality (Canto Classics). New York: Cambridge University Press, 1990. 2nd Edition. 206 p.
10. The Unification of Italy [Электронный ресурс] // Howell World History. Blog at WordPress.com. URL: <https://howellworldhistory.wordpress.com/quarter-two/unit-5-revolutions/the-unification-of-italy/>
11. Attitudes towards National Identity, Immigration and Refugees in Italy [Электронный ресурс] / Dixon T., Hawkins S., Heijbroek L., Juan-Torres M., Demoures François-Xavier. More in Common. 2018. July. // Social Change Initiative. URL: https://www.thesocialchangeinitiative.org/wp-content/uploads/2018/07/Italy-EN-Final_Digital_compressed.pdf
12. *Сычева Н. А.* Становление немецкой национальной внешнеполитической идеологии в XIX веке [Электронный ресурс]: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.03. “Общая история”. Н. А. Сычева. Москва, 2006. 15с. URL: <https://www.dissercat.com/content/stanovlenie-nemetskoj-natsionalnoi-vneshnepoliticheskoi-ideologii-v-xix-veke/read>
13. *Kastelberg K.* German Nationalism and Identity During the Age of Unification [Электронный ресурс]. Senior Research Seminar. 2005. November. 22. // YelenaSmith. URL: https://ysmithcpallen.com/sites/default/files/sites/all/documents/kastelberg_karl.pdf
14. *Trueman C. N.* Blood and Soil [Электронный ресурс] // History Learning Site. 2012. URL: <https://www.historylearningsite.co.uk/nazi-germany/blood-and-soil/>
15. *Wojnowski Z.* The Soviet people: national and supranational identities in the USSR after 1945 [Электронный ресурс] // Taylor & Francis Group: Nationalities Papers [The Journal of Nationalism and Ethnicity]. 2015. Vol. 43. № 1. Pp. 1-7. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00905992.2014.953467#aHR0cHM6Ly93d3cudGFuZGZvbmxpbmUuY29tL2RvaS9wZGYvMTAuMTA4MC8wMDkwNTk5Mi4yMDE0Ljk1MzQ2Nz9uZWVkQWNjZXNzPXRydWVhZG9w>
16. *Tsaliki L.* The construction of European identity and citizenship through cultural policy // European studies. 2007. Vol. 24. P. 158–159.
17. *Сухов Н. В.* Восстание в арабском мире: посе́вы и всходы. Миграционные процессы в Северной Африке в контексте арабского кризиса: только ли проблема Европы? // Азия и Африка Сегодня. 2016. № 6. С. 11–17.
18. Ислам в мировой политике в начале XXI века : учеб. пособие / под ред: Л. М. Ефимовой, М. А. Сапроновой; [А. М. Ахунов, В. А. Ахмадуллин, Р. И. Беккин и др.]; Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) М-ва иностр. дел Рос. Федерации, каф. востоковедения. М.: МГИМО-Университет, 2016. С. 7–10.

Петряев О. С. Міграція кидає виклик загальній європейській ідентичності: між міфами та реальністю.

Розглядаються спроби створення спільної європейської ідентичності і загрози та виклики цьому проєктові, які виходять зокрема від мусульманської міграції з регіонів Близького Сходу і Африканського континенту. Аналізуються системні підходи до побудови національної ідентичності та ідеологічної бази для об'єднання європейських народів і створення європейської політичної нації. Здійснено порівняльний аналіз вдалих та невдалих спроб побудови спільної наднаціональної та національних ідентичностей в Європі у різні історичні періоди її розвитку: в Італії, Німеччині, колишньому Радянському Союзі, Україні, нинішній Російській Федерації. Аналізується нинішня слабкість спільноєвропейської ідентичності, яку посилюють радикальний мусульманський експансіонізм, з одного боку, та європейський націоналізм — з іншого.

На тлі збільшення мусульманського населення Європи лідери країн Європейського Союзу песимістичні. Їхнє ставлення до лібералізму, толерантності та концепції об'єднаної Європи втрачено.

В основі конфлікту, що виникає, лежить три групи інтересів. З одного боку, є Європейський Парламент та його бюрократія, яка живе на існування Європейського Союзу. З іншого боку, є лідери держав, які не погоджуються з політикою Європейського Союзу щодо прийняття мусульманських поселенців та їх переселення в країни Європейського Союзу. Також націоналістичні партії європейських країн пропонують швидко та радикальне вирішення питання про мусульманських мігрантів та використовують кризову ситуацію для їх політичної вигоди. І третя група — це європейські мусульмани, які об'єднуються у комуні, компактно живуть у великих європейських містах і не визнають європейського способу життя.

Низький рівень народжуваності серед корінних європейців, старіння населення, а також високий рівень народжуваності серед мусульманських мігрантів, далі призведе до демографічних змін у Європі та збільшення мусульманського населення на континенті. Стічка між європейською постмодерною філософією життя та ісламською сучасністю виявляється у нездатності європейської моделі побудови суспільства протистояти класичній ісламській моделі, побудованій на догмах релігії.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-01/57-59-68>

Надійшла 17 квітня 2019 р.

Вимоги до статей, що подаються для публікації у виданні “Наукові праці МАУП”

Стаття має розкривати зміст однієї з рубрик:

1. Політичні науки.
2. Юридичні науки.
3. Економічні науки.

Автор несе відповідальність за достовірність матеріалу, який подає.

Обсяг статті – 6–12 друкованих сторінок.

Структура статті: рубрика УДК, ініціали та прізвище автора, ORCID, назва наукового закладу, де було виконано роботу, назва статті, анотація 300–500 знаків (про що стаття) мовою тексту статті, текст (проблема та її актуальність, наявні попередні дослідження інших науковців, невирішена частина проблеми, мета дослідження, виклад дослідження, висновки (відзначити, у чому їх наукова новизна), подяки залученим до досліджень особам, перспективи подальших досліджень), бібліографія, резюме 1800+ знаків (актуальність, наукові результати, в чому новизна) англійською мовою, якщо стаття українською, або резюме українською, якщо стаття англійською.

УДК слід друкувати праворуч зверху сторінки, нижче ліворуч через 2 інтервали – ініціали та прізвище(а) автора(ів), ще через 2 інтервали – повну назву наукового закладу, де працюють автор(и), ще нижче через 2 інтервали – назву статті великими літерами, нижче – анотація.

Текст статті необхідно друкувати у MS Word для формату А4 через 1,5 інтервалу шрифтом Times New Roman 14 pt. Формат тексту – 170×252 мм. Поля: верхнє – 25 мм, нижнє – 20 мм, правє – 15 мм, лівє – 25 мм, формат файла *.doc (2003).

Список джерел (бібліографія) подається як доказова база дослідження. Бібліографічні посилання наводяться згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 та ДСТУ 8302:2015, з урахуванням вимог ВАК України (див. приклади).

Ілюстративний матеріал має бути поданий чітко і якісно. Посилання на джерела та ілюстрації в тексті статті обов'язкові.

Автор має надіслати статтю електронною поштою на адресу m.a.u.p@ukr.net. Файл статті має зберігатися у форматі *.doc. Екранні копії, схеми, рисунки та фотографії слід записувати окремими графічними файлами форматів TIF, BMP, GIF, JPG, в імені яких зазначити номер ілюстрації у статті, наприклад pict 10.tif.

До матеріалу автор обов'язково додає контактні дані для зв'язку та дані для розділу “Автори випуску” (науковий ступінь, вчене звання, посада, повна назва місця роботи автора). Більш докладно про вимоги читайте на сайті видання “Наукові праці МАУП” www.np.maur.com.ua.

Редакція залишає за собою право рецензувати і редагувати статті.

Деякі приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел

Книги одного, двох або трьох авторів

Кучерявий О. Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ: Слово, 2014. 440 с.

Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 327 с.

Синьова Є. П., Гребенюк Т. М., Серпутько Г. П. Основи психолого-педагогічного супроводу студентів з порушеннями зору: наук.-метод. посіб. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 153 с.

Книги чотирьох та більше авторів

Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти: навч. посіб. / О. Г. Романовський та ін. Харків, 2014. 260 с.

Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти: навч. посіб. / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов, С. М. Резнік, Ж. Б. Богдан. Харків, 2014. 260 с.

Статті журналів

Ковальська О. Про інноваційні соціальні технології національно-патріотичного виховання школярів // Директор школи, ліцею, гімназії: наук.-практ. журн. 2015. № 4/5. С. 44–50.

Бондаревська І. О., Михайленко В. О. Психологічний аналіз соціального капіталу в спільнотах іммігрантів та біженців // Педагогіка і психологія : наук.-теор. та інформ. журн. 2016. № 2. С. 71–76.

Єлізарова О. Т., Гозак С. В., Парац А. М. Актуальність оптимізації режиму дня та шкільного навантаження учнів молодшого шкільного віку // Довкілля та здоров'я: наук. журн. 2015. №4. С. 36–40.

Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання / О. І. Локшина та ін. // Укр. пед. журн. 2016. № 2. С. 5–12.

Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання / О. І. Локшина, Н. М. Авшенюк, О. В. Овруч, О. В. Бородієнко // Укр. пед. журн. 2016. № 2. С. 5–12.

Статті наукових збірників

Прозар М. В. Адаптація учнів перших класів до навчальної діяльності в початковій школі // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Педагогіка. Тернопіль, 2015. Вип. 1. С. 49–55.

Стеценко В. І., Галуйко Р. М. Екзистенціалізм: історико-філософський та релігійний погляд // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні

науки: наук. вісник: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 100 (9). С. 156–160.

Мальцева О. Б., Дуло О. А., Качанова В. В. Особливості корекції функціонального стану і рухових функцій організму спортсменів, що перенесли перелом променевої кістки // Наук. часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 3К 2 (71) 16. С. 191–194.

Пропедевтика сприйняття понять “інваріант” та “напівваріант” при наданні математичної освіти молодшим спеціалістам комп’ютерно-орієнтованих спеціальностей (ВНЗ I–II рівнів акредитації) / О. Лещинський та ін. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 3: Фізика і математика у вищій і середній школі. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 16. С. 83–89.

Пропедевтика сприйняття понять “інваріант” та “напівваріант” при наданні математичної освіти молодшим спеціалістам комп’ютерно-орієнтованих спеціальностей (ВНЗ I–II рівнів акредитації) / О. Лещинський, В. Тихонова, Т. Бохонова, О. Томашук, В. Гроза // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 3: Фізика і математика у вищій і середній школі. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 16. С. 83–89.

Електронний ресурс

Апостол М. В. Наукові пошуки академіка М. В. Зубця в контексті розвитку вчення про породотворення у тваринництві // Історія науки і біографістика: електрон. наук. фах. вид. 2016. № 1. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2016-1/01.pdf> (дата звернення: 9. 09. 2016).

Кучер В. І., Потильчак О. В. Україна 1941–1944: трагедія народу за фасадом священної війни: монографія / В. І. Кучер, О. В. Потильчак. К.-Біла Церква: ТОВ “Білоцерківдрук”, 2011. 368 с. [Електронний ресурс] // Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Наук. бібліотека. Репозитарій. URL: [http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2878/1/Кучер В. І.%2с., Потильчак А. В. Украина 1941–1944–2011.pdf](http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2878/1/Кучер%20В.%20Потильчак%20О.%20В.%20Украина%201941-1944-2011.pdf) (дата звернення: 9. 09. 2016).

Драгоманов Михайло Петрович [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Драгоманов_Михайло_Петрович (дата звернення: 9. 09. 2016).

Архівний документ

ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 166 (Фонд “Міністерство освіти України”). Оп. 166. Од. зб. 33. 10 арк.

ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 166. Од. зб. 33. 10 арк.

Посилання на назву документа з архівної справи

Положение о Киевском Педагогическом Институте // ЦДІАК. Ф. 707. Оп. 160. Спр 38. Ч.1 Арк. 272–273 зв.

Science Edition

IAPM SCIENTIFIC WORKS

Series
Political Science

<https://doi.org/10.32689/2523-4625>

Issue 1 (57)
2019

Founded 2001
The edition comes out 4 issues per year

In collection of scientific works the articles of research workers, who are engaged in the problems of development of political science and law, are published.

For researchers, teachers, students and all those interested in the development of science in Ukraine.

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Серія
Політичні науки

<https://doi.org/10.32689/2523-4625>

Випуск 1 (57)
2019

Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік

Відповідальний редактор за випуск *А. А. Тютюнник*

Коректор *Т. К. Валицька*

Комп'ютерне верстання *Н. В. Коваленко*
Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 31.10.19. Формат 70×100¹/₁₆.
Ум. друк. арк. 5,80. Обл.-вид. арк. 4,97. Наклад 150 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

Видавець і виготовлювач: ДП "Видавничий дім "Персонал"
03039, Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*